



# i rätt riktning

Ett utbildningsmaterial för enskilda  
organisationer om rättighetsbaserat  
utvecklingssamarbete



i rätt riktning

Detta utbildningsmaterial är framtaget av Fonden för mänskliga rättigheter och Diakonia, med ekonomiskt stöd från Sida.

**Redaktörer:** Jesper Hansén (projektledare) och Lisa Hederström

**Text:** Jesper Hansén, Lisa Hederström, Anita Klum och Anna Massarsch

**Grafisk form:** Timo Orre och Boel Jacobson

**Tryck:** Centrum Tryck Avesta, april 2006

ISBN 91-976183-0-6, 978-91-976183-0-4 (gäller fr.o.m 1 januari 2007)

Materialet får kopieras med uppgivande av källa.

Ytterligare exemplar av detta material kan rekvireras mot fraktkostnad från

Fonden för mänskliga rättigheter, [info@humanrights.se](mailto:info@humanrights.se)

Finns även att ladda ner som pdf på [www.humanrights.se](http://www.humanrights.se)

**Kontakt:** Fonden för mänskliga rättigheter, 08-54 54 99 70 eller [info@humanrights.se](mailto:info@humanrights.se)

# Innehållsförteckning

Inledning.....	5
----------------	---

## *Kapitel:*

1 Varför arbeta rättighetsbaserat?.....	9
2 Vad är mänskliga rättigheter?.....	21
3 Det internationella systemet för mänskliga rättigheter.....	31
4 Regionala system för mänskliga rättigheter.....	37
5 Nationella system för mänskliga rättigheter.....	47
6 Hur beskriver man ett land i "mr-termer"?.....	53
7 Hur sätter man upp "rättighetsmål"?.....	59
8 Vad händer med oss själva?.....	65

## *Appendix:*

FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna (UDHR).....	68
Konventioner.....	74
Fallstudier.....	86
1. Rätten till hälsa.....	87
2. Rätten till medborgarskap.....	93
3. Hiv/aids och mänskliga rättigheter.....	99
Arbetsuppgifter.....	104
Kommentarer till arbetsuppgifterna.....	110
Referenssamling.....	112



*Frivilligorganisationernas*  
**FOND för MÄNSKLIGA  
RÄTTIGHETER**

Fonden för mänskliga rättigheter (MR-fonden) samarbetar med och förmedlar stöd till lokala människorättsorganisationer i Afrika och Latinamerika vilka spelar en strategisk roll i sina länders utveckling. Arbetet i Sverige syftar till att med information och utbildning öka kunskapen om mänskliga rättigheter och att väcka opinion.



MÄNNISKOR SOM FÖRÄNDRAR VÄRLDEN

Diakonia är fem svenska trossamfunds gemensamma biståndsorgan. Genom stöd till organisationer i drygt 30 länder sker insatser bland människor som kränks av fattigdom, förtryck och våld i olika former. Arbetet sker i partnerskap med över 400 organisationer, kyrkor och folkligt förankrade rörelser som finns och verkar i de länder där insatserna sker.

# Inledning

"De mänskliga rättigheterna ska genomsyra utvecklingssamarbetet."

"Biståndet ska ske i ett rättighetsperspektiv."

"Ett utvecklingssamarbete ska vara rättighetsbaserat."

Sättet att uttrycka det varierar, men betydelsen är densamma; de som arbetar med bistånd och annat utvecklingssamarbete måste ta hänsyn till de mänskliga rättigheterna och låta dessa påverka verksamheten. En åsikt till vilken allt fler anslutit sig de senaste åren.

Det finns givetvis många anledningar till den ökade uppmärksamheten kring de mänskliga rättigheterna. Några viktiga skäl som relaterar till utvecklingssamarbete presenteras i denna skrifts första kapitel, men en grundläggande orsak till all vikt som läggs vid de mänskliga rättigheterna är givetvis deras karaktär av universella riktmärken för hur makt ska utövas för att inte kränka varje människas inneboende värde.

Vi som skrivit detta utbildningsmaterial tror att många som arbetar med bistånd och andra former av utvecklingssamarbete intresserar sig för mänskliga rättigheter, men kanske inte så enkelt ser vad ett rättighetsbaserat arbete kan innebära för den verksamhet där man befinner sig. För den som vill lära sig mänskliga rättigheter finns förstås såväl korta kurser som långa utbildningar, men vi har saknat ett material på svenska för den som kanske har mer intresse än tid – ett material som enkelt och tydligt visar hur man kan göra praktiska kopplingar mellan de mänskliga rättigheterna och det egna utvecklingssamarbetet.

Med svenska enskilda organisationer i tanken har vi arbetat med ambitionen att hjälpa de som är intresserade att ta sina första steg mot ett rättighetsbaserat utvecklingssamarbete.

Under processen att ta fram denna skrift har vi tagit del av material från olika organisationer som arbetar rättighetsbaserat. För att sedan försäkra oss om innehållets användbarhet har vi konsulterat ett antal personer med erfarenhet av utvecklingssamarbete för att få deras synpunkter på innehåll och form.

Den som vill lära sig allt om mänskliga rättigheter och den som vill ha djuplodande analyser av relationen mellan rättigheter och utvecklingssamarbetets möjligheter, avancerade metodmanualer eller omfattande beskrivningar av andras erfarenheter – den bör leta någon annanstans. Den vägbeskrivning vi ger resulterar i ett antal uträtade frågetecken, hoppas vi, genom att den kortfattat presenterar information som ger läsaren en tydligare uppfattning om vad begreppet mänskliga rättigheter innebär, om vad det kan betyda för de organisationer inom vilka vi verkar och om vilka instrument som finns till hands och hur de kan användas för att påverka utvecklingen i önskad riktning. Och vi tror inte att det behöver vara särskilt svårt. Vi tror tvärtom att den som tar till sig innehållet i denna skrift och kombinerar det med sin egen kunskap och sina egna erfarenheter, den är snart på väg.

Jesper Hansén och Lisa Hederström,  
Fonden för mänskliga rättigheter

Vi tackar följande personer för deras värdefulla synpunkter: Helena Bergh de Medeiros, Mirjam Dahlgren, Ingvar Enghardt, Lina Gamble, Ann Hagstedt, Annica Holmberg, Anneli Joneken, Mattias Jonsjö, Joel Malmvall, Ulrika Modéer, Leif Newman, Eric Nilsson, Kristina Oskarsson, Mette Sunnergren, Jenny Zetterqvist, Tove Zetterström, Ewa Widén och Cecilia Ängelid.





1.

”såväl ett verktyg att beskriva verkligheten, som en metod att försöka förändra den”

## Varför arbeta rättighetsbaserat?

De mänskliga rättigheterna och deras moraliska och juridiska betydelse har numera en framskjuten plats i strategi- och policydiskussioner som handlar om utvecklingssamarbete. Inte minst gäller detta inom många institutioner och organisationer där det i dag talas om människors *rättigheter*, snarare än om *behov* och *intressen* enligt en tidigare retorik. Däremot finns det egentligen inte någon samstämmig definition av vad ett rättighetsperspektiv, eller att arbeta rättighetsbaserat (eng. *rights-based approach*), innebär. Vissa genomgående principer kan man emellertid ta fasta på. I detta avsnitt görs en ansats att utifrån några definitioner förklara innebörden och de möjliga konsekvenserna av att utgå ifrån och genomgående stödja en verksamhet på de internationella normer och principer som har upprättats för att stärka individens mänskliga rättigheter. Det redogörs även för vilka officiella riktlinjer som gäller för svenskt utvecklingssamarbete, såväl det statliga som det folkrörelsebaserade.

I sammanfattning kan man säga att ett rättighetsbaserat utvecklingssamarbete, på kortare eller längre sikt, kan föra med sig att:

- ❑ Alla de vars rättigheter kränks får ta del av eventuella förbättringar (principen om icke-diskriminering).
- ❑ Maktförhållanden mellan olika grupper indelade efter exempelvis kön, etnicitet eller sexuell läggning tydliggörs (framför allt ifall man nyttjar ett s.k. intersektionellt angreppssätt).
- ❑ Stater, genom de åtaganden de har ingått i och med tillträde till olika människorättsfördrag, kan hållas ansvariga och ställas till svars om individer och grupper i samhället inte åtnjuter de rättigheter som garanteras i dessa dokument.

- ❑ De individer vars rättigheter kränks får genom ökad kunskap bättre möjlighet att delta i den egna utvecklingen än om man bara mer eller mindre tillfälligt tillgodoser ett visst behov.
- ❑ Ansvariga och beslutsfattare genomför de förändringar som är nödvändiga för *långsiktiga* förbättringar.
- ❑ Värderingar och beteenden förändras i grunden, vilket stärker den samhälleliga utvecklingsprocessen.
- ❑ Tonvikt läggs inom den egna organisationen på att hitta rätt balans i maktförhållandet till dess samarbetspartner (framför allt genom interna diskussioner om vad de mänskliga rättigheterna innebär och hur de kan integreras i verksamheten).

### Individens rättigheter och statens skyldigheter

Mänskliga rättigheter reglerar förhållandet mellan individ och stat. Hela det system av regler som har skapats för att skydda de mänskliga rättigheterna utgår från tesen att alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. Det är människans **individuella rättigheter** som ska stå i fokus. Varje individ ska garanteras ett skydd av de mänskliga rättigheterna och det är statens ansvar att säkerställa att detta skydd verkligen finns och omfattar alla. Allt fler länder kan i dag ses som demokratiska stater, utifrån vissa grundläggande kriterier för vad som anses vara demokratiska politiska processer. Flera av dessa länder kan trots detta inte betraktas som fria: skyddet av de ekonomiska, kulturella, medborgerliga, politiska och sociala rättigheterna är på många håll mycket svagt och tillsammans med förekomsten av korrupktion, avsaknaden av rättssäkerhet och av själv-

ständiga domstolar och medier blir demokratin skör. Denna skörhet slår mot individen i första hand och vissa grupper av individer drabbas hårdare än andra på grund av diskriminering och brist på det skydd som behövs.

### Ansvariga ställs till svars

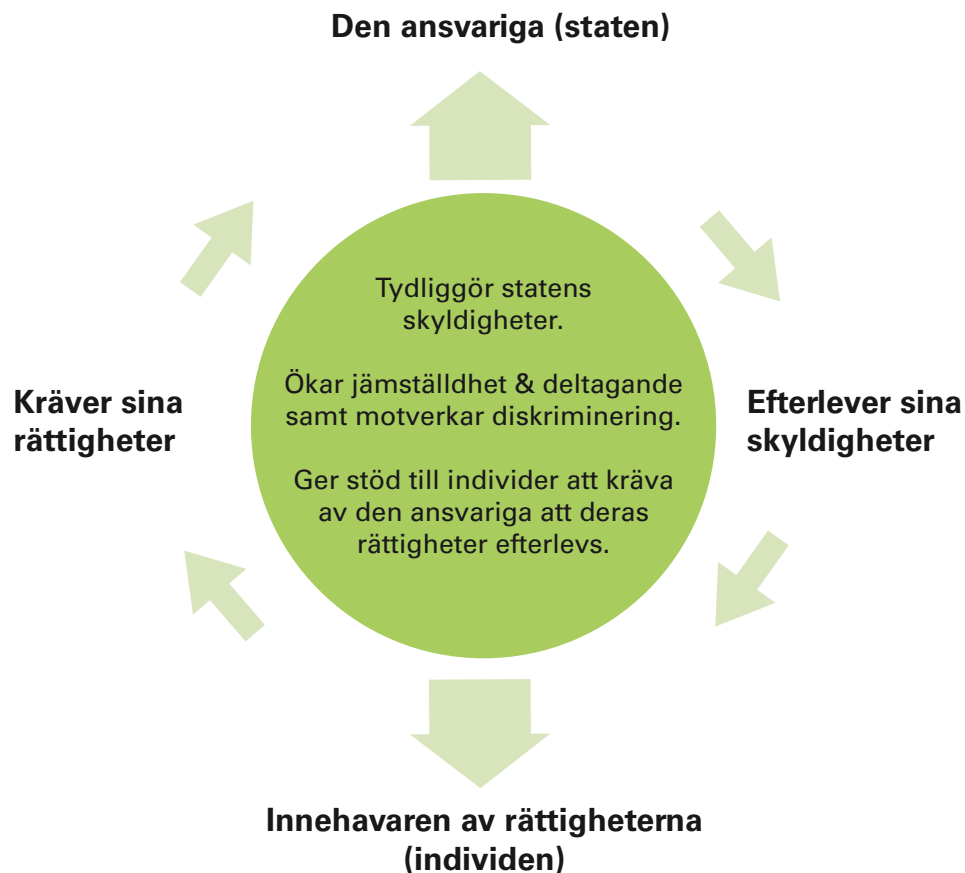
Att införliva ett människorättsperspektiv i ett redan pågående utvecklingsarbete behöver inte innebära att det görs andra prioriteringar än de ursprungliga. Paradigmskiftet från att tala om *behov* till att hävda individens *rättigheter* handlar snarare om att omvärdera synen på hur och varför man stödjer en viss verksamhet; att betrakta stödet till en viss verksamhet inte bara som en hjälp, utan som en konsekvens av ett solidariskt ansvar att understödja och stärka alla människors lika möjligheter och rättigheter. På motsvarande sätt handlar ett rättighetsbaserat utvecklingsarbete om att hävda det yttersta ansvaret, som ligger på staten, att genom lagstiftning och andra åtgärder säkerställa att de mänskliga rättigheterna respekteras, skyddas och tillgodoses – och att den enskilda individen känner till och kan hävda dem. Till skillnad från vad som gäller inom det behovsbaserade utvecklingsarbetet kan således en innehavare av rättigheter utkräva ansvar av staten då hans eller hennes mänskliga rättigheter inte är tillgodosedda.

### Diskriminering

Att arbeta rättighetsbaserat innebär inte minst att ta hänsyn till den centrala principen om **icke-diskriminering** – det som de mänskliga rättigheterna i grunden bygger på. Icke-diskrimineringsprincipen finns bland annat i de två centrala FN-konventionerna om mänskliga

Figuren visar vad ett rättighetsperspektiv betyder för den ansvariga (staten) respektive innehavaren av de mänskliga rättigheterna (individ).

*Detta är Save the Childrens definition av ett rättighetsbaserat projekt (ur INTRAC:s Occasional Papers Series nr 41/2005).*



rättigheter från 1966, dvs. Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (artikel 2) samt Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (artikel 2). Den återkommer även i senare konventioner om mänskliga rättigheter. Att principen genomsyrar alla dokument innebär att den ska gälla för varje fri- och rättighet som respektive konvention inbegriper. I praktiken handlar denna princip om att tillämpa flera olika perspektiv på sitt arbete för att säkerställa att ingen i målgruppen utesluts av de metoder som väljs eller i de mål som formuleras. Samspelet mellan de mänskliga rättigheterna och det som kallas *intersektionell diskriminering* handlar om att i analysen av en människorättssituation ta hänsyn till de olika strukturella diskrimineringar som ofta är ett faktum. Detta gäller inte enbart då *lagstiftning* och *policies* analyseras. Även när makthavares och beslutsfattarens *agerande* i fråga om de mänskliga rättigheterna ska analyseras är det viktigt att lägga ett raster över analysen och ifrågasätta hur de valt att omsätta rättigheterna i praktiken; gäller de verkligen alla eller finns det grupper som trots förbättrade förutsättningar fortfarande inte åtnjuter rättigheterna?

*Exempel:*

- ❑ Rätten till utbildning kan ha uppfyllts såtillvida att det finns skolor för alla barn att gå till, men hur ser det ut avseende tillgängligheten för barn med funktionsnedsättning? Kan flickor gå i skolan eller faller det på att det inte finns separata toaletter för pojkar och flickor, vilket kanske traditionen kräver?
- ❑ Diskriminering och stigmatisering av hiv/aids-drabbade utgör ett allvarligt problem i förhållande till de mänsk-

## Otillåtna diskrimineringsgrunder

i enlighet med de centrala  
människorättskonventionerna:

- etnisk tillhörighet
- kön
- språk
- religion eller annan trosuppfattning
- politisk åsikt
- nationell eller social bakgrund
- ålder

Listan över diskrimineringsgrunder är inte uttömmande, dvs. även andra grunder för diskriminering kan omfattas av konventionerna, såsom sexuell läggning och funktionshinder.

liga rättigheterna. Numera står det klart att arbetet med att bekämpa spridningen av hiv/aids kräver ett tydligt människorättsperspektiv, både för att förebygga att smittan sprids vidare och för att de som bär på hiv/aids ska kunna leva värdiga liv. Smittspridningen har i hög grad att göra med olika former av människorättskränkningar, som exempelvis rätten till utbildning, mötesfrihet och tillgång till information. Likaledes måste aktörer som arbetar med mänskliga rättigheter ta hänsyn till och sätta sig in i hiv/aids-problematiken och se till att denna grupp ges särskilt utrymme i insatser av olika slag.

- I arbetet med att stärka kvinnors rättigheter finns en rad diskrimineringsgrunder att ta hänsyn till, förutom den numera kanske givna jämställdhetsaspekten mellan kvinnor och män. Forum Syd har exemplifierat samspelet mellan ett rättighets- och ett genusperspektiv så här: *"Utveckling och framsteg för alla kvinnor innebär att genusperspektivet ska uppmärksamma även andra diskriminerande strukturer. Hur ser rättigheterna ut för flickor och kvinnor med funktionsnedsättning, kvinnor från etniskt diskriminerande grupper, lesbiska och bisexuella flickor och kvinnor?"* Och, som togs upp ovan, för hiv/aids-drabbade kvinnor.

Detta är exempel på hur arbetet mot intersektionell diskriminering kan se ut. Just detta material går emellertid inte mer på djupet i fråga om det, men vi vill visa på detta viktiga perspektiv i arbetet med att integrera mänskliga rättigheter i olika projekt. Detta innebär att principen om icke-diskriminering måste tillämpas i en vid mening, i så



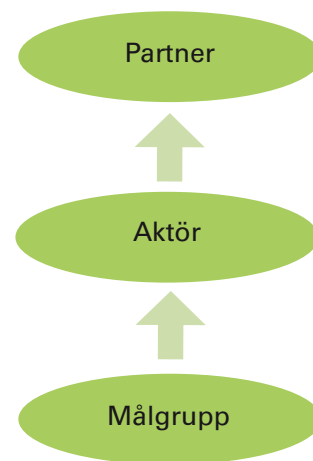
måtto att insatser verkligen inkluderar *alla* individer i en utsatt grupp och inte riskerar att bli oavsiktligt missriktade eller exkluderande.

### Rättigheterna som riktmärke

Den som bedriver ett rättighetsbaserat arbete bör säkerställa att detta perspektiv finns med redan på idéstadiet. Målet är att hela verksamheten – från planering till förverkligande – ska leda till att de mänskliga rättigheterna uppmärksammas, respekteras och tillämpas. De mänskliga rättigheterna ska ligga till grund för formulering av syfte, målsättning, val av metoder, genomförande och uppföljning. Därmed inte sagt att man måste försöka att förändra hela strukturer och processer över en natt; ambitionen med utvecklingsarbetet kan lika väl vara att öka kunskapen om mänskliga rättigheter hos en liten grupp människor.

### Målgrupp eller nyckelaktör?

En trolig följd av att låta ett rättighetsperspektiv genomsyra hela arbetsprocessen är ett ökat deltagande från målgruppens sida; människor som är medvetna om sina rättigheter får i och med detta bättre förutsättningar att bli delaktiga i den egna utvecklingen. Ett rättighetsbaserat utvecklingsarbete förutsätter således att de berörda människorna ses som nyckelaktörer. Deras deltagande är såväl ett mål i sig som ett medel för att nå andra mål. Genom ett ökat deltagande i förhållande till vårt (den svenska organisationens) arbete uppnås ett mer jämlikt samarbete vilket i sin tur troligtvis ger verksamheten bättre relevans, större trovärdighet och bättre utsikter att leda till önskade resultat. Samma balans bör eftersträvas även från våra partners sida i förhållandet till deras respektive målgrupper.



## Mänskliga rättigheter – ett krav för biståndsorganisationer

Mänskliga rättigheter och utvecklingssamarbete har länge haft samre med varandra. Inte minst den del av samarbetet som handlat om bistånd. Tidigare i det svenska utvecklingssamarbetet handlade det kanske oftast om så kallat villkorat bistånd, dvs. mottagarlandets respekt för mänskliga rättigheter var en förutsättning för bistånd och samarbete.

Det görs givetvis fortfarande bedömningar av detta slag – ett land där tillståndet för de mänskliga rättigheterna avsevärt försämras kan få uppleva att biståndet kraftigt minskas. Samtidigt har det blivit allt vanligare att de mänskliga rättigheterna utgör en grund för utvecklingssamarbete på ett mer utvecklat sätt, så att planering, målsättningar och genomförande görs på ett sätt som syftar till att öka staters möjligheter att bättre respektera och tillgodose människors rättigheter. Här blir de mänskliga rättigheterna och den tillhörande terminologin såväl ett verktyg att beskriva verkligheten, som en metod att försöka förändra den.

### Riktlinjer om mänskliga rättigheter i Sveriges utvecklingssamarbete och utrikespolitik

I december 2003 antog Sveriges riksdag ett viktigt policydokument, **Gemensamt ansvar – Sveriges politik för global utveckling (PGU)**. I dokumentet, som bygger på en proposition från regeringen (Prop. 2002/03:122), fastslås att två perspektiv skall genomsyra politiken för global utveckling: ett rättighetsperspektiv och fattiga människors perspektiv på utveckling. De mänskliga rättigheternas vikt i sammanhanget förstärks ytterligare genom att ett av åtta definierade huvuddrag i PGU lyder "respekt för mänskliga rättigheter". Ett annat huvuddrag är

”jämställdhet mellan kvinnor och män”. I PGU beskrivs de mänskliga rättigheterna bland annat som ”en global värdegrund” med stöd av det faktum att flera konventioner om mänskliga rättigheter har tillträtts av en stor majoritet av världens stater.

Regeringen rapporterar regelbundet till riksdagen om Sveriges genomförande av denna utvecklingspolitik. Dessa rapporter ska beskriva hur Sverige arbetat med biståndsinsatser som direkt främjar mänskliga rättigheter, men också hur man agerat inom andra politikområden, såsom handel, finansiering och konflikthantering och på vilket sätt detta bidragit till den globala utveckling som Sverige eftersträvar.

Krav på mänskliga rättigheter som komponent i svenska enskilda organisationers utvecklingssamarbete


De nämnda ambitionerna att mänskliga rättigheter ska vara en ledstjärna i arbetet för global utveckling inskränker sig inte till att enbart gälla Sveriges statliga utvecklingssamarbete.

De enskilda organisationernas utvecklingssamarbete – det folkrörelsebaserade biståndet – är, och har länge varit, en betydelsefull del av Sveriges utvecklingssamarbete. Åtskilliga svenska enskilda organisationer arbetar på olika sätt som kanaler för bistånd och som samarbetspartners åt organisationer i Syd och i Öst. Med tanke på att enskilda organisationer har denna framskjutna roll är det naturligt att Sveriges utvecklingspolitik gäller också de enskilda organisationer vars verksamhet finansieras med svenska skattemedel. Av Sidas anvisningar till enskilda organisationers utvecklingssamarbete framgår således att huvudmålet för verksamheterna ska vara detsamma – såväl statens som de enskilda organisationernas arbete ska vara inriktat på fattigdomsbekämpning – samt att Sidas olika handlingsprogram ska vara vägledande också för de enskilda organisationerna. Ett av dessa hand-

lingsprogram handlar just om mänskliga rättigheter. Där förklaras att *”främjande av mänskliga rättigheter och demokrati är intimt förknippat med frågor om fred, säkerhet och utveckling. Därför arbetar Sida för att demokrati och mänskliga rättigheter ska genomsyra allt bistånd. Sverige kan bidra genom praktiskt taget allt bistånd till att skapa förutsättningar för att fred, demokrati och respekt för mänskliga rättigheter skall upprätthållas.”*

Många som arbetar med bistånd och utvecklingsamarbete i svenska enskilda organisationer torde ha erfarenheten att kravet på ett rättighetsbaserat arbete inte framställs särskilt kraftfullt från ansvariga myndigheters sida, nämnda policies innehåll till trots. Detta hindrar inte att organisationer själva tar ansvar för att driva denna utveckling framåt och allteftersom övergår till ett utvecklingsamarbete som, åtminstone till vissa delar, är rättighetsbaserat. I takt med att PGU får ett starkare genomslag och att Sida ytterligare utvecklar sina policies på området kan man också förvänta sig att kraven höjs. Det kommer sannolikt i framtiden att vara nödvändigt för en organisation att åtminstone ha grundläggande kunskap om mänskliga rättigheter för att kunna verka inom ramen för det skattefinansierade utvecklingsarbetet.

### Välj ett representativt samarbetsprojekt som din organisation ger stöd till och diskutera:

- 
- Vilka målgrupper har det tagits hänsyn till i planeringen och genomförandet av projektet?
  - Finns det målgrupper som kunde ha involverats i högre grad?
  - Hur mycket hänsyn har tagits till möjligheten för olika aktörer att medverka i projektet?
  - Vid en tillbakablick, fanns det någon tidpunkt då den berörda målgruppen tydligt blev aktör?
  - Hur hade processen i större utsträckning kunnat stimulera målgruppen/ernas deltagande?
  - Hur har representationen av målgruppen sett ut i samarbetet?



2.

”något så svårt men samtidigt så oerhört enkelt som att kunna se bortom det egna intresset”

## Vad är mänskliga rättigheter?

Mänskliga rättigheter är inte bara en fråga om ett moraliskt ställningstagande. Det handlar också om det internationella regelverk som vuxit fram de senaste decennierna. Ett regelverk som de flesta av världens stater helt eller delvis förbundit sig att leva upp till. Mänskliga rättigheter är i dag ett politiskt och juridiskt accepterat instrument och har blivit en del av den så kallade folkrätten. Begreppet är intimt förknippat med människors rätt att ha makt över sina liv och sin framtid, över miljöfrågor och utvecklingsstrategier och över demokratin.

Utgångspunkten för de mänskliga rättigheterna är människovärdet och skyldigheten att respektera detta, ämnen som varit föremål för funderingar och formuleringar i någorlunda liknande riktningar i praktiskt taget alla världens religioner och livsfilosofier.

De styrande i ett land ansågs länge ha rätt till oinskränkt makt över landets invånare. I 1600-talets England växte tanken fram om ett "sambällskontrakt" mellan de som styr i en stat och resten av dess invånare. Enligt denna tanke har folket lämnat över såväl den fysiska som den lagstiftande makten till de styrande mot att de tar ansvar för folkets säkerhet och för att ordning råder i landet. De styrandes makt skulle dock inte vara oinskränkt. Vissa fri- och rättigheter skulle garanteras för landets invånare.

**Folkrätt** (International public law)

det område inom juridiken som reglerar förhållandet mellan stater

**Internationell privaträtt** (International private law)

det område inom juridiken som reglerar internationella förhållanden mellan privatpersoner, företag etc.

**Internationell rätt** (International law)

= folkrätt + internationell privaträtt

Genom historien har det funnits flera nationella dokument som reglerat vad som skulle styra en stats agerande gentemot dess medborgare. Ett exempel är det engelska Magna Carta från 1215, ett senare är den franska rättighetsförklaringen från 1789 som bygger på mottot "frihet, jämlikhet, broderskap". En viktig skillnad från dagens rättighetstänkande är dock att de rättigheter som skyddades av tidiga rättighetsdokument endast gällde för vissa grupper i samhället, det dröjde till exempel länge innan kvinnor fick samma rättigheter som män. Respekten för mänskliga fri- och rättigheter betraktades länge som en stats interna angelägenheter och det var inte förrän efter de båda världskrigen som man mer på allvar tog upp frågan om internationella regler för hur stater ska förhålla sig till sina medborgare.

Förenta Nationerna, FN, bildades 1945, till stor del med anledning av erfarenheterna av de grymheter som begicks under andra världskriget. Mänskliga rättigheter finns nämnt redan i FN-stadgans första artikel och begreppet återkommer i de avsnitt där stadgan beskriver de olika huvudorganens uppgifter.

I syfte att slå fast individers rättigheter och friheter gentemot världens stater skapades FN:s allmänna förklaring för de mänskliga rättigheterna (Universal Declaration of Human Rights, UDHR). Den antogs av FN:s generalförsamling 10 december 1948 och ur detta dokument har de flesta internationella och regionala konventioner om mänskliga rättigheter vuxit fram.

En deklARATION är inte juridiskt men moraliskt bindande, och eftersom UDHR antagits av FN:s generalförsamling förutsätts alla FN:s medlemsstater respektera dess innehåll som uttryck för världssamfundets gemensamma uppfattning och mål.

Ofta när en deklARATION antas är skapandet av en konvention nästa steg. Medan en deklARATION endast är en politisk viljeyttring ställer en



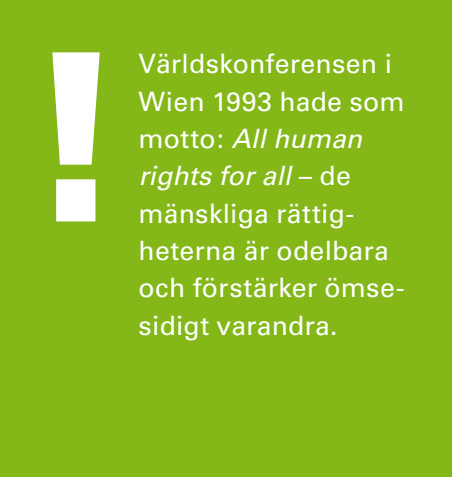
konvention bindande krav på de stater som väljer att tillträda den. Till skillnad från en deklaration antas inte heller en konvention gemensamt. Varje stat måste genom ett eget beslut förklara sig bunden av en konvention. Det är således ett starkare dokument än en deklaration.

På grund av den oenighet som rådde, olika länder emellan, kring olika rättigheters vikt kunde man inte enas om att låta hela den allmänna förklaringens innehåll utgöra grund för en konvention. Skälet till detta är kopplat till uppdelningen av de mänskliga rättigheterna i ekonomiska, sociala och kulturella (esk-rättigheter) respektive medborgerliga (civila) och politiska. Till de förstnämnda hör exempelvis rätten till bostad, utbildning, mat, arbete, upphovsrätt och hälsa; till de senarenämnda bland annat rätten att inte utsättas för tortyr eller slaveri, rätten till yttrandefrihet, religionsfrihet och rösträtt.

Vissa stater, företrädevis stater i "Väst", ansåg att de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna inte kunde ges samma status som de medborgerliga och politiska rättigheterna, andra stater prioriterade i stället just esk-rättigheterna. Resultatet blev att man arbetade fram två olika konventioner: **Internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter** respektive **Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter**. Dessa två konventioner, tillsammans med ytterligare fem som tagits fram inom FN-systemet, kallas ibland FN:s kärnkonventioner för mänskliga rättigheter. För närvarande (2006) diskuteras internationellt huruvida man också ska ta fram en konvention för de rättigheter som tillkommer personer med funktionshinder.

Åsiktsskillnaderna om de båda rättighetsområdena har levt kvar och länge präglat arbetet för mänskliga rättigheter. Sedan 1948 har tyngdpunkten framför allt legat på de medborgerliga och politiska rättigheterna. Under FN:s världskonferens om mänskliga rättigheter som

*För mer information om enskilda konventioner, se appendix på sidan 74.*



Världskonferensen i Wien 1993 hade som motto: *All human rights for all* – de mänskliga rättigheterna är odelbara och förstärker ömsesidigt varandra.

hölls i Wien 1993 fastslog dock FN:s medlemsstater gemensamt att rättigheterna måste ses som en odelbar helhet och att alla rättigheter är inbördes beroende av varandra, med andra ord att det inte längre är acceptabelt att sätta de medborgerliga och politiska rättigheterna före de ekonomiska, sociala och kulturella. Utan att gå närmare in på de båda kategoriernas inbördes förhållande kan man enkelt konstatera att de intimt hör ihop med varandra. I många länder står människor inför sådana allvarliga hot mot sina medborgerliga och politiska rättigheter att det blir näst intill omöjligt att göra anspråk på sociala, ekonomiska och kulturella rättigheter.

Det finns en styrka i FN-förklaringen och i konventioner om mänskliga rättigheter. Dessa instrument innebär en säkerhet, ett slags internationellt skyddsnät, och de är accepterade verktyg för tolkning av de mänskliga rättigheterna. De tydliggör också det faktum att mänskliga rättigheter framför allt handlar om relationen mellan stat och individ. Vi kan dock inte bortse från att det i de mänskliga rättigheterna också finns idéer om hur vi som individer ska uppträda gentemot varandra – ett moraliskt ställningstagande bortom det som uttrycks i paragrafer och juridiska termer. Ett förhållningssätt som inte passar in i byråkratiska och politiska mallar. Och det förhållningssättet handlar om något så svårt men samtidigt så oerhört enkelt som att kunna se bortom det egna intresset. Att ha viljan och förmågan att se bortom det egna synfältet. Att bry sig om utan att påverkas av ras, religion, kön, politisk åskådning etc. Formellt kallas det icke-diskrimineringsprincipen. I ett rättighetsbaserat utvecklingsarbete ges såväl de juridiska som de moraliska aspekterna av mänskliga rättigheter betydelse – vårt arbete stärks av att grunda sig på internationella överenskommelser men måste samtidigt genomföras på ett sätt som avspeglar övertygelsen att alla människor är lika i värde och rättigheter.

## Demokrati och mänskliga rättigheter

– två sidor av samma mynt?

Begreppen mänskliga rättigheter och demokrati nämns ofta tillsammans, och det finns givetvis goda skäl för detta. Man kan i och för sig hypotetiskt tänka sig ett land utan folkligt valda ledare där många mänskliga rättigheter respekteras, men ett brett folkligt deltagande ses allmänt som den bästa garanten för att varje människas rättigheter tas på allvar. Samtidigt sätter de mänskliga rättigheterna gränser för vad en majoritet tillåts göra gentemot minoriteter och enskilda individer, även i de fall beslut fattas under demokratiska former.

Det finns också andra skäl att vara försiktig när man sammanför begreppen mänskliga rättigheter och demokrati. Såväl till innehåll som form är de olika. Det finns många beröringspunkter och man kan givetvis enkelt se att de på flera sätt är beroende av varandra. Likväl grundar sig begreppen på lite olika principer.

Mänskliga rättigheter handlar främst om statens ansvar inom dess relation till individen och till stöd för hur detta ska tolkas finns alla deklARATIONER, konventioner etc. vilka är skapade med vissa gemensamma principer som grund och (oftast) i syfte att vara konsekventa, instrumenten emellan.

När det gäller demokrati har åtskilligt skrivits om hur man ska tolka begreppet och om hur man bedömer graden av demokrati i en stat, och det finns flera olika modeller för sådana analyser. Beroende på valet av modell kan resultaten skifta, vilket inte borde vara fallet vid en motsvarande bedömning av människorättssituationen, ens i det fall att man bygger sin bedömning på olika konventioner.

En ytterligare skillnad är att det saknas ett juridiskt, systematiskt demokratiskydd motsvarande de internationella och regionala system som skapats till skydd för de mänskliga rättigheterna.

### Viktiga principer

Många beskrivningar av demokratibegreppet ger ett antal variabler att ta hänsyn till när man vill beskriva ett lands nivå av demokrati. Man kan knappast säga att ett visst land är hundra procentigt demokratiskt, eller att demokratinivån är noll. I stället handlar det om att se vilka förutsättningar som bidrar till att (utifrån en given definition av demokrati) göra ett land mer demokratiskt, respektive vad som minskar landets demokrati.

Även om inte alla aspekter av demokrati står att finna nedtecknade i människorättsdokument så har många av dem tydliga kopplingar just till deklARATIONER och konventioner.

#### *Exempel:*

##### □ Genomsynlighet (eng. *transparency*)

Ett bra exempel på något som ökar genomsynligheten i en stat är den svenska offentlighetsprincipen. Ju enklare det är att ta reda på vad som sker inom staten – exempelvis hur skattepengar spenderas, vilka beslut som fattas, vilka personer som är involverade i besluten – desto mer demokratiskt.

En relevant människorättsregel är ICCPR, artikel 19, stycke 2 som, förutom att den reglerar yttrandefriheten, handlar just om rätten till information: *”Envar skall äga rätt till yttrandefrihet; denna rätt innefattar frihet att oberoende av territoriella gränser söka, mottaga och sprida uppgifter och tankar av varje slag, i tal, skrift eller tryck, i konstnärlig form eller genom annat valfritt uttrycksmedel.”*

□ Ansvarighet (eng. *accountability*)

För att kunna ställa folkvalda och tjänstemän till svars för deras handlingar krävs förstås en viss grad av genomsynlighet. I ett nästa steg måste det också finnas system för att agera gentemot personer som ej levt upp till – eller missbrukat – det ansvar som de fått. Detta kan ske i form av en laglig möjlighet att avsätta politiker och att avskeda tjänstemän. Avsaknad av sådana möjligheter bidrar till att staten kan ses som mindre demokratisk.

□ Deltagande (eng. *participation*)

Förmodligen den aspekt på demokrati som de flesta tänker på i första hand, dvs. möjligheten att påverka vad som sker i det egna landet, såväl på högsta nationella nivån som i det lokala samhället och i frågor med nära och direkt anknytning till den egna livssituationen.

En relevant människorättsregel är ICCPR, artikel 25: *"Varje medborgare skall äga rätt och möjlighet att utan någon av de åtskillnader, som angetts i artikel 2, och utan oskäliga inskränkningar: a) delta i handhavandet av allmänna angelägenheter direkt eller genom fritt valda ombud; b) välja och bli vald, vid periodiska och hederliga val, förrättade på grundval av allmän och lika rösträtt och hemlig röstning varigenom garanteras att väljarnas vilja kommer fritt till uttryck."*

En viktig faktor för det demokratiska deltagandet är jämställdheten. Här finns relevanta människorättsregler i form av icke-diskrimineringsklausuler i de flesta konventioner, t.ex. ICCPR, artikel 2: *"1. Varje konventionsstat*

## Mänskliga rättigheter

handlar om såväl juridik som var och ens moraliska ansvar och ställningstaganden.

Vilka fördelar och vilka nackdelar kan du se med att stödja sig på dessa två respektive aspekter av de mänskliga rättigheternas innebörd?



*förpliktar sig att respektera och att tillförsäkra envar, som befinner sig inom dess område och är underkastad dess jurisdiktion, de i denna konvention inskrivna rättigheterna utan åtskillnad av något slag, såsom på grund av ras, hudfärg, kön (---).” För jämställdhet mellan könen är givetvis Kvinnokonventionen, CEDAW, särskilt relevant.*



**Internationella Röda Korsets  
uppförandekod**

[www.ifrc.org/publicat/  
conduct/index.asp](http://www.ifrc.org/publicat/conduct/index.asp)

### Humanitär rätt

När en väpnad konflikt pågår gäller inte bara regler om mänskliga rättigheter, utan även det regelsystem som kallas "den humanitära rätten". Hit hör de s.k. Genève-konventionerna om behandling av krigsfångar, civila etc. samt ett antal regler som begränsar användandet av vissa vapen. Genom internationella konventioner har exempelvis bruket av anti-personella minor förbjudits.

I utvecklingssammanhang är den humanitära rätten inte lika relevant som de mänskliga rättigheterna, men för enskilda organisationer som ger stöd i katastrofsituationer, s.k. humanitärt bistånd, finns sedan 1994 en särskild uppförandekod. Denna kod togs fram av Röda Korset och innehåller regler vilka bland annat syftar till att säkerställa att de organisationer som arbetar med humanitärt bistånd respekterar principen om icke-diskriminering. Av reglerna framgår också att hjälporganisationer måste se sig som ansvariga gentemot de grupper som tar emot biståndet. Omkring 400 enskilda organisationer har skrivit under uppförandekoden.







## Det internationella systemet för mänskliga rättigheter

Efter att FN:s generalförsamling antagit den Allmänna förklaringen för mänskliga rättigheter, vilket är en deklaration, ville man skapa en konvention med de rättigheter som omfattas av förklaringen. Som tidigare beskrivits lät sig detta inte göras; resultatet blev i stället två konventioner, en för medborgerliga och politiska rättigheter, en för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Inom det internationella systemet för mänskliga rättigheter finns bland annat följande sju konventioner, vilka ofta kallas "FN:s kärnkonventioner":

- ❑ Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter
- ❑ Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter
- ❑ Konventionen om avskaffande av alla former av rasdiskriminering
- ❑ Konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor
- ❑ Konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning
- ❑ Konventionen för barnets rättigheter
- ❑ Konventionen för skydd av migrantarbetare och deras familjers rättigheter

För mer information om konventionerna; tidpunkten då de antogs, trädde i kraft etc. se appendix om konventioner.

**Begrepp som kan vara bra att känna till:**

**Deklaration.** En politisk viljeyttring. Saknar bindande juridisk verkan men kan ha betydelse för moraliska påtryckningar gentemot stater. Vanligtvis antas deklara-tioner genom omröstningar i inter-nationella eller regionala fora. En deklaration är ofta ett första steg mot en konvention.

**Konvention.** Internationella avtal stater emellan. Går ibland under benämningen traktat eller stadga (t.ex. Afrikanska stadgan för mänskliga och folkens rättigheter). Antas ofta i något internationellt eller regionalt forum och öppnas därefter för underskrift och tillträde för stater. Stater binder sig vanligtvis till konventioner genom en två-stegsprocess: först under-tecknas konventionen av någon som representerar staten (ofta en representant för regeringen), sedan tillträder staten konventionen

genom ett beslut, vilket normalt fattas i den lagstiftande församlingen, i Sveriges fall riksdagen. Efter tillträdet blir konventionen bindande för staten i fråga, förutsatt att konventionen trätt i kraft, dvs. börjat gälla.

**Tilläggsprotokoll.** Det är mycket ovanligt att man gör förändringar i texten till en konvention. När man vill lägga till något skriver man i stället oftast ett tilläggsprotokoll. Varje stat som tillträtt konventionen i fråga kan sedan, när tilläggsprotokollet blivit antaget, ta ställning till huruvida man vill ansluta sig också till detta eller inte.

**Ratifikation/anslutning/tillträde.** Vanligtvis krävs att ett visst antal stater tillträtt en konvention för att den ska träda i kraft. Antalet varierar och anges i respektive konvention. Termen för tillträde varierar beroende vid vilken tidpunkt detta sker. De första staterna sägs *ratificera* konventionen, när konventionen sedan trätt i kraft säger man däremot att man *ansluter sig* till den. I båda fallen kan man använda ordet *tillträda* men det är inte ovanligt att man också använder termen *ratificera* även för att beskriva anslutningar, trots att det formellt inte är korrekt.

Många anser att personer med funktionshinder behöver ett förstärkt skydd för sina rättigheter. Av detta skäl diskuteras sedan flera år tillbaka om man ska skapa en konvention särskilt formulerad för att säkerställa de mänskliga rättigheternas förverkligande för denna grupp. För de stater som vill öka sin förmåga att bättre tillgodose rättigheterna för personer med funktionshinder togs ett viktigt steg framåt i och med antagandet av FN:s standardregler i december 1993. Grundtanken i reglerna är delaktighet och jämlikhet för funktionshindrade kvinnor, män, flickor och pojkar inom samhällets alla områden. I 22 regler preciseras vilka förutsättningar som krävs för delaktighet och jämlikhet, vilka huvudområden som är väsentliga och med vilka medel man kan genomföra förändringar. Dessa standardregler är i status att jämföra med en deklaration, dvs. de har inte den juridiska tyngd som en konvention skulle få.

De pågående förhandlingarna kan komma att resultera i ett förslag till konventionstext som FN:s medlemsländer får ta ställning till under 2006. Skulle det sedan bli en konvention får den samma status som de redan existerande "kärnkonventionerna". Oavsett om det blir en ny konvention eller inte är det viktigt att komma ihåg att alla i dag gällande konventioner om mänskliga rättigheter i sin tillämpning ska omfatta personer med funktionshinder.

En av konsekvenserna av att en stat tillträder någon av dessa konventioner är att de blir skyldiga att regelbundet rapportera till en särskild kommitté om hur de lever upp till kraven i konventionen i fråga. För varje konvention finns en sådan kommitté bestående av ett antal "oberoende experter", dvs. personer som inte representerar någon stat och som ska ha god kännedom om mänskliga rättigheter. Staternas rapporter presenteras vid ett möte med kommittén, då det också ges

tillfälle för enskilda organisationer att presentera alternativa rapporter (s.k. parallellrapporter eller skuggrapporter). Efter statens presentation ställer kommittén frågor om rapporten varefter den sammanställer sina synpunkter i ett dokument (dessa synpunkter går ofta under benämningen *General observations*). Detta dokument, liksom den alternativa rapporten, kan med fördel användas av enskilda organisationer i opinionsbildande verksamhet och för lobbyarbete. Det finns inga regler för hur alternativa rapporter ska se ut; de kan röra enstaka ämnesområden eller vara mer heltäckande. De kan framställas av lokala organisationer från landet i fråga, eller från stora internationella organisationer. Vanligtvis samarbetar flera olika enskilda organisationer kring en rapport, för att få en så bred uppslutning bakom rapporten som möjligt och för att dess innehåll ska vara så omfattande som möjligt. Till vissa av kommittéerna kan man dessutom framföra klagomål i enskilda fall då någon upplever sig ha fått sina rättigheter kränkta.

Det är inte alltid självklart hur konventionerna ska tolkas. Till kommittéernas uppdrag hör därför att skriva s.k. *General Comments*, ett slags tolkningskommentarer, för att beskriva hur de anser att olika begrepp i konventionerna ska tolkas. Flera av dessa kommentarer har utformats med stöd från enskilda organisationer. Alla kommentarer finns tillgängliga på Internet, på den hemsida som hör till FN:s *Högkommisarie för mänskliga rättigheter*, en funktion som inrättades 1993 för att samla ansvaret för FN-systemets arbete med mänskliga rättigheter på en post. På denna hemsida finns även alla statsrapporter och kommitténs synpunkter på dessa. Däremot finns inte några alternativa rapporter på detta ställe, dessa får man söka efter på de enskilda organisationernas webbplatser.



**FN:s Högkommisarie för  
mänskliga rättigheter**

[www.ohchr.org](http://www.ohchr.org)



**Internationella arbets-  
organisationen**

[www.ilo.org](http://www.ilo.org)

*FN:s kommission för mänskliga rättigheter* var fram till våren 2006 FN-systemets viktigaste forum för diskussioner om mänskliga rättigheter. Där deltog ett antal av FN:s medlemsstater och diskuterade såväl förslag på nya konventioner som situationen för mänskliga rättigheter i enskilda länder. Under en längre tid utsattes kommissionen för hård kritik, med följd att den ersattes av ett *Råd för mänskliga rättigheter*. Till rådet väljs 47 av FN:s medlemsstater och till skillnad från kommissionen, som låg under FN:s ekonomiska och sociala råd (Ecosoc), ligger rådet direkt under FN:s generalförsamling, vilket ger en högre status. Rådet har två ordinarie möten per år och kan därutöver sammankallas vid behov. Stater som grovt bryter mot de mänskliga rättigheterna ska inte kunna vara medlemmar.

Det finns fler konventioner som berör mänskliga rättigheter än de nämnda sju kärnkonventionerna från FN. Inom *Internationella arbetsorganisationen, ILO*, där stater, arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer möts, har man tagit fram åtskilliga konventioner, varav flera med koppling till mänskliga rättigheter. Mest känd är förmodligen ILO-konvention nr 169 om ursprungsfolkens rättigheter.



4.

”förenliga med FN:s ändamål  
och grundsatser”

## Regionala system för mänskliga rättigheter

Parallellt med framväxten av det internationella systemet för mänskliga rättigheter har det växt fram tre regionala system med konventioner och övervakningsorgan i Afrika, Nord- och Sydamerika samt Europa.

I artikel 52 i FN-stadgan stadgas att regionala avtal eller organ kan upprättas för "behandling av sådana angelägenheter rörande upprätthållandet av internationell fred och säkerhet, som lämpar sig för regionala åtgärder, under förutsättning att dessa avtal eller organ och deras verksamhet är förenliga med FN:s ändamål och grundsatser". För de mänskliga rättigheterna innebär denna bestämmelse att normen för de mänskliga rättigheterna inte får vara lägre i de regionala avtalen eller organen än den som FN har satt som universell standard. Måttstocken här är FN:s allmänna förklaring för de mänskliga rättigheterna från 1948, i vars preambel det står att förklaringen är en "gemensam riktlinje för alla folk och alla nationer".

Vidare kan de regionala mekanismerna fungera som underordnade delar i det internationella maskineriet genom att avleda en del av de internationella spänningar som tynger FN som central världsorganisation. Mekanismerna spelar också en viktig roll för att förbättra de mänskliga rättigheterna i respektive region. En anledning till att de regionala mekanismerna är mycket framgångsrika på detta område är att de tar hänsyn till den historia och de kulturer, traditioner och värderingar som är unika för just den aktuella regionen. Detta leder till att de olika regionala mekanismerna har speciella särdrag, vilket framgår av den korta beskrivning som följer av de tre största regionala mekanismerna i världen.



**Europarådet**

[www.coe.int](http://www.coe.int)

Enskilda organisationer spelar en mycket viktig roll i förhållande till det amerikanska och det afrikanska systemet för mänskliga rättigheter. Det gäller såväl kunskapsstöd till de regionala organisationerna, under bland annat utarbetandet av olika konventioner, som stöd till enskilda individer vid tillämpningen av dessa konventioner. Detta saknar motsvarighet i det europeiska systemet.

Det europeiska systemet för de mänskliga rättigheterna

**Europarådet** bildades 1949 av tio länder i Västeuropa, däribland Sverige. Gemensamt för dessa tio stater var att de hade kommit till insikten att de behövde samarbeta för att värna om demokrati, respekt för de mänskliga rättigheterna och rättsstatens principer så att de aldrig mer skulle behöva uppleva andra världskrigets grymheter. I dag har Europarådet, vars säte ligger i Strasbourg, Frankrike, 46 medlemsländer; alla Europas stater förutom Vitryssland är medlemmar. Europarådets huvuduppgifter är dock fortfarande desamma. Genom att värna om individens rättigheter försöker organisationen bidra till fred, stabilitet och säkerhet i Europa.

År 1950 antogs **Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen)**, som trädde ikraft 1953. Sedan 1995 är Europakonventionen svensk lag. Alla medlemsstater är numera anslutna till Europakonventionen. Alla stater har dock inte anslutit sig till samtliga tilläggsprotokoll som senare har utarbetats och som upptar ytterligare rättigheter. Konventionen innehåller enbart medborgerliga och politiska rättigheter. De ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna tas upp i **Europeiska sociala stadgan** från 1961. Europarådet har inte antagit något dokument som särskilt främjar kvinnors rättigheter eller



stärker skyddet av dem, liknande de som finns i det afrikanska eller det amerikanska systemet.

Till Europakonventionen hör ett unikt övervakningssystem för att säkerställa ett effektivt skydd för människor i Europarådets medlemsstater. Det innebär att staternas skyldighet att leva upp till sina åtaganden enligt konventionen kan prövas av en oberoende domstol, **Europadomstolen**. Domstolens avgöranden är rättsligt bindande för den berörda staten. Europadomstolen kan ta emot klagomål från enskilda personer, enskilda organisationer eller grupper av enskilda som anser att deras fri- och rättigheter enligt konventionen eller något av tilläggsprotokollen blivit kränkta. En första förutsättning är att den berörda staten är ansluten till konventionen och till respektive tilläggsprotokoll. Sverige är anslutet till konventionen och till de flesta av tilläggsprotokollen.

Förutom domstolen finns en ministerkommitté, som har till uppgift att övervaka att staterna följer domstolens utslag och betalar ut eventuella utdömda skadestånd. Om detta inte görs har ministerkommittén möjlighet att föreslå avstängning under en bestämd tid eller uteslutning av staten från Europarådet.

Inom ramen för EU antogs år 2000 den **Europeiska stadgan om de grundläggande rättigheterna**. Stadgan innehåller rättigheter som återfinns i Europakonventionen, Europeiska sociala stadgan och rättspraxis från Europadomstolen samt EU:s domstol i Luxemburg. I den mån stadgan innehåller rättigheter som motsvarar rättigheter i Europakonventionen ska de anses ha samma innebörd och räckvidd som Europakonventionen. Ingenting hindrar dock att stadgan innehåller ett mer långtgående skydd än Europakonventionen. Exempelvis finns i stadgan ett förbud mot reproduktiv kloning av människor och ett



**Europadomstolen**

[www.echr.coe.int/echr](http://www.echr.coe.int/echr)

skydd för rätten till bostad, ämnen som inte berörs i Europakonventionen. Även diskrimineringsförbudet i stadgan är mer långtgående än i konventionen. Stadgan är inte ett bindande dokument. Meningen var att den skulle bli det genom att dokumentet inkorporerades i den konstitution som skulle antas av EU:s medlemsländer. Eftersom flera medlemsländer röstat nej till konstitutionen genom folkomröstningar är dokumentet alltså (2006) inte bindande för staterna, men ska ändå ses som en politisk viljeförklaring. Förutom de på dessa sidor presenterade dokument finns även inom ramarna för Europarådet den s.k. Ramkonventionen för skydd av nationella minoriteter (1995), den Europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk (1992), samt Europeiska konventionen till förhindrande av tortyr och förnedrande behandling eller bestraffning (1987).

### Det interamerikanska systemet

Organisationen för de amerikanska staterna, **OAS**, etablerades 1948 i Bogotá, Colombia, i syfte att skapa nya former för samarbete, öka sammanhållningen mellan de amerikanska staterna och stärka det interamerikanska systemet. Redan 1890 bildades en första union, vilket gör denna sammanslutning till den äldsta mellanstatliga organisationen i världen. Den nuvarande beteckningen, OAS, fick organisationen vid konferensen 1948 då den så kallade **Bogotá-stadgan** antogs. Den utgör OAS:s konstitution och slår fast organisationens huvudsakliga uppgifter, bland annat att stärka freden och säkerheten i Amerika samt att främja ekonomisk, social och kulturell utveckling. I dag har OAS 35 medlemsstater och är uttryckligen ett regionalt organ inom FN. Kuba har sedan 1962 varit avstängt från ett aktivt deltagande, men räknas fortfarande teoretiskt som medlem.



**OAS**

[www.oas.org](http://www.oas.org)

Samtidigt som OAS bildades antogs **den amerikanska förklaringen om de mänskliga rättigheterna**. För att ytterligare stärka skyddet för de mänskliga rättigheterna antogs 1969 **den amerikanska konventionen om de mänskliga rättigheterna**, som dock trädde i kraft först 1978. Konventionen bygger till stor del på Europakonventionen, men i konventionen stadgas inte bara den enskildes fri- och rättigheter, utan också dennes skyldigheter mot sin familj, samhället och mänskligheten i stort. Dessa bestämmelser har ingen motsvarighet vare sig i FN-konventioner eller i Europakonventionen. Av OAS 35 medlemsländer har endast 25 tillträtt den amerikanska konventionen om de mänskliga rättigheterna. Enligt konventionen ska två särskilda organ utöva kontroll över att medlemsstaterna uppfyller konventionens förpliktelser – **den interamerikanska kommissionen för mänskliga rättigheter och den interamerikanska domstolen för mänskliga rättigheter**.

Den interamerikanska kommissionen för de mänskliga rättigheterna, med huvudsäte i Washington D.C, inrättades av OAS 1959. Kommissionen representerar alla medlemsstater i OAS och verkar på många olika sätt för att skydda och främja de mänskliga rättigheterna. Kommissionen kan under vissa premisser överlämna mål till den interamerikanska domstolen. Dessutom har kommissionen utsett särskilda temarapportörer bland kommissionens egna ledamöter, exempelvis avseende internflyktingar, kvinnors rättigheter och om ursprungsfolkens rättigheter.

Kommissionen kan också arrangera konferenser kring olika teman och skriva rapporter om människorättsituationen i enskilda länder, exempelvis genom utredningsresor till landet i fråga. För båda dessa ansvarsområden kan enskilda organisationer spela en betydelsefull roll, exempelvis genom att bidra till rapporterna med egna material.



**Interamerikanska kommissionen**

[www.cidh.oas.org](http://www.cidh.oas.org)



**Interamerikanska  
domstolen**

[www.corteidh.or.cr](http://www.corteidh.or.cr)

**CEJIL**

[www.cejil.org](http://www.cejil.org)

År 1979 upprättades den interamerikanska domstolen för de mänskliga rättigheterna med permanent säte i San José, Costa Rica. Dess huvuduppgift är att övervaka tillämpningen av den amerikanska konventionen om de mänskliga rättigheterna och den har både en tvistelösande och rådgivande funktion. Domstolens tvistelösande kompetens är fakultativ, vilket innebär att en förutsättning för att staterna ska underkasta sig domstolens beslut är att de har angivit en särskild förklaring därom. Hittills har 21 av OAS 35 stater accepterat domstolens jurisdiktion. Enskilda personer, grupper och enskilda organisationer har inte rätt att föra sina fall till domstolen, utan är beroende av kommissionen.

Center for Justice and International Law, CEJIL, är ett bra exempel på en människorättsorganisation som har specialiserat sig på att använda det interamerikanska systemet för mänskliga rättigheter. Organisationen driver tillsammans med flera nationella människorättsorganisationer rättsfall mot stater i den interamerikanska kommissionen och domstolen. Av antalet fall som har behandlats i kommissionen representerar CEJIL:s fall 10-20 procent och av de fall som förts vidare till domstolen runt 75 procent.

Klagomål enligt den amerikanska konventionen kan endast riktas mot en stat och inte mot individer. Däremot kan en stat anses vara ansvarig för en individs handlingar. Detta fastställer domstolen 1988 i målet "Velasquez Rodriguez". Domstolen slår fast att staten måste ta ansvar för att sådana övergrepp förhindras, att de ansvariga ställs inför rätta och straffas samt att offret tillerkänns rättmätig ersättning. Många organisationer som arbetar med våld mot kvinnor har använt fallet som exempel på statens ansvar för att hindra kvinnomisshandel i hemmet, vilket enligt organisationerna i flera fall kan jämföras med tortyr. I detta sammanhang kan nämnas att OAS har antagit en konvention om våld mot kvinnor, **Belém do Pará-konventionen**.

## Det afrikanska systemet för mänskliga och folkens rättigheter

Det afrikanska systemet för mänskliga rättigheter växte fram på 1960-talet, i samband med att många afrikanska länder förklarade sig självständiga eller försökte erhålla självstyre och befrielse från de koloniala makterna. År 1963 bildades den Afrikanska enhetsorganisationen (OAU) för att främja enhet och solidaritet mellan de nya afrikanska staterna och för att underlätta socialt och ekonomiskt samarbete till nytta för de afrikanska folken. **Den Afrikanska unionen (AU)** ersatte år 2001 OAU som den regionala organisationen för Afrika. År 1981 antogs **Afrikanska stadgan för mänskliga och folkens rättigheter**. Alla AU:s 53 medlemsländer har ratificerat den afrikanska stadgan. Vad som är särskilt utmärkande för den afrikanska stadgan är att den innehåller både individuella och kollektiva rättigheter. Den gör inte heller någon skillnad mellan ekonomiska, kulturella, medborgerliga, politiska och sociala rättigheter. Dessutom innehåller stadgan rättigheter såsom folks rätt till självbestämmande, rätten till ekonomisk, social och kulturell utveckling samt rätten till en tillfredsställande miljö. I likhet med den amerikanska konventionen innehåller stadgan också uttalande skyldigheter för individen gentemot samhället.

År 2003 antogs av AU:s toppmöte ett **tilläggsprotokoll om kvinnors rättigheter** i Afrika, vilket innebar ett stort steg framåt vad avser kodifiering av kvinnors mänskliga rättigheter. Detta protokoll trädde i kraft vid slutet av år 2005.

Det finns en **afrikansk kommission**, med säte i Banjul, Gambia, som har till uppgift att skydda människans och folkens rättigheter i Afrika. Detta ska den göra genom att genomföra studier, utbildning och rådgivning, granska rapporter från stater om tillämpningen av



**Afrikanska unionen**

[www.african-union.org](http://www.african-union.org)

Alla afrikanska stater  
utom Marocko är  
medlemmar i  
Afrikanska unionen.





**Afrikanska kommissionen**

[www.achpr.org](http://www.achpr.org)

stadgan samt ta upp mellanstatliga och enskilda klagomål om kränkningar av stadgans rättigheter. Tre av kommissionärerna är också särskilda rapportörer för utomrättsliga och summariska avrättningar, kvinnors rättigheter samt fängelser och fängelseförhållanden. Kommissionen har haft mycket och nära samarbete med många enskilda organisationer och över 300 av dessa har i dag observatörsstatus vid kommissionen. Detta innebär att organisationer aktivt deltar i arbetet inför och vid sessionerna i kommissionen. De spelar också en viktig roll för kommissionens mandat att främja stadgan. Kommissionens begränsade resurser och mobilitet ger möjlighet för organisationer att spela en kompletterande roll. Bland annat utgör organisationernas arbete med parallellrapportering ett mycket viktigt komplement till staternas rapportering, även om antalet parallellrapporter är litet. Organisationerna deltar även i utarbetandet av nya människorättsdokument, såsom tilläggsprotokollet om kvinnors rättigheter och om etablerandet av en domstol. Det afrikanska systemet tillåter även enskilda organisationer att klaga till kommissionen och domstolen å andras vägnar. Detta kan ske när det rör sig om händelser som visar ett sammanhängande mönster av massiva kränkningar av människans och folkens rättigheter.

År 1998 antogs ett protokoll om etablerandet av **Afrikanska domstolen för de mänskliga och folkens rättigheter**. Protokollet trädde i kraft år 2004. Den afrikanska domstolen har dock inte börjat sin verksamhet än. När den väl gör det ska den ha dömande och rådgivande funktion. I sin dömande funktion ska domstolen kunna tolka och tillämpa den afrikanska stadgan samt dess protokoll. Vad som är unikt med domstolen är emellertid att den också ska kunna tolka alla andra relevanta dokument som rör mänskliga rättigheter, som den berörda staten har tillträtt.



5.

”den juridiska tolkning  
som görs måste ske i  
enlighet med tillträdde  
konventioner”



# Nationella system för mänskliga rättigheter

För staten innebär de mänskliga rättigheterna en rad skyldigheter, som att se till att de tillämpas och fungerar även i praktiken. Enskilda organisationer har en viktig funktion att fylla som opinionsbildare och påtryckare i fråga om bristande respekt för de mänskliga rättigheterna. Till hjälp finns olika nationella system med uppgift att granska statens agerande och driva enskilda fall av kränkningar av de mänskliga rättigheterna.

Av den analys som en rättighetsbaserad verksamhet tar avstamp i ska det framgå vilka juridiska förpliktelser en stat har åtagit sig i och med tillträdande till olika internationella konventioner. I en grundlig analys av situationen för de mänskliga rättigheterna i ett land kan dessutom ingå information om hur domstolsväsendet ser ut, om det finns några oberoende nationella kommissioner eller institutioner för mänskliga rättigheter, hur granskningsmekanismerna har utformats och om det har antagits en handlingsplan för arbetet med de mänskliga rättigheterna.

## Nationella rättsväsenden

Många enskilda organisationer stöder individer i att föra fall av kränkningar av de mänskliga rättigheterna till nationella myndigheter och domstolar. Det som organisationen bland annat gör i och med det är att uppmärksamma domstolen på att den juridiska tolkning som görs måste ske i enlighet med tillträdade konventioner eller motsvarande nationell lag. Efter att det har gjorts en kartläggning av tillträdade kon-

ventioner bör det således också framgå vilken tyngd dessa har i förhållande till den nationella lagstiftningen. Det är då betydelsefullt att känna till att det brukar talas om två olika system för att införliva de juridiska åtaganden som följer med konventioner, nämligen *monistiska* och *dualistiska* rättssystem.

I de stater som har ett monistiskt system blir tillträdna konventioner automatiskt en del av den nationella rätten. I praktiken innebär detta att en konvention kan tillämpas direkt av domstolar och andra myndigheter, på samma sätt som den nationella lagstiftningen. En tillträdd konvention ska i de flesta monistiska stater till och med ha företräde framför nationell rätt.

Sverige och de andra nordiska länderna är exempel på dualistiska stater. I en dualistisk stat krävs särskild lagstiftning för att konventioner ska gälla nationellt. Om det inte har stiftas någon sådan särskild lag gäller en konvention endast som komplement till den nationella lagen. Om en aspekt av konventionen strider mot nationell lag är det således den nationella lagstiftningen som gäller framför konventionens bestämmelser.

I Sverige talar man framför allt om två olika metoder för att införliva en konvention med den nationella rätten: *inkorporering* och *transformering*. Inkorporering innebär att det i lag bestäms att konventionstexten som sådan ska gälla som svensk lag. Transformerings innebär att den nationella lagen vid behov omarbetas så att den överensstämmer med konventionens krav. När gällande rätt anses överensstämma med konventionen talas det om *normharmonis*.

## Nationella institutioner för mänskliga rättigheter

Nationella människorättsämbeten granskar om den politiska viljan finns också i praktiken, dvs. i myndigheters utövande av sina uppdrag. De kan exempelvis ta emot klagomål från enskilda individer som upplever att deras rättigheter blivit kränkta eller skriva rapporter om situationen för de mänskliga rättigheterna i landet i fråga. I Sverige står de olika ombudsmännen för en granskningsmodell som har varit förlaga till flera länders oberoende nationella institutioner och kommissioner med uppgift att bevaka regeringars och myndigheters tillämpning av de mänskliga rättigheterna. Flera av de svenska ombudsmännen, liksom andra länders kommissioner, tar emot klagomål från enskilda medborgare. I de s.k. **Parisprinciperna** från 1993 finns ett antal riktlinjer för hur sådana kommissioner ska arbeta. Där finns bland annat fastställt att denna funktion så långt det är konstitutionellt möjligt bör agera självständigt i förhållande till makthavare och myndigheter.

Åsikterna om behovet av nationella människorättsinstitutioner har under åren varit ganska splittrade. Somliga menar att ett demokratiskt valt parlament och ett oberoende domstolsväsende i sig kan upprätthålla respekten för de mänskliga rättigheterna. Men det finns många exempel runt om i världen på att demokrati inte nödvändigtvis garanterar att de mänskliga rättigheterna respekteras och efterlevs. Inte sällan råder det dessutom stor okunskap om vad mänskliga rättigheter egentligen innebär bland politiker, polis och inom domstolsväsendet.

Detta är påtagligt exempelvis i arbetet med att stärka kvinnors rättigheter och att motverka våld mot kvinnor. Även i länder som tillträtt en rad konventioner, som alla innehåller bestämmelser gällande kvinnors rättigheter, råder ofta stor okunskap och dålig förståelse hos

såväl allmänheten som landets myndigheter för kvinnors utsatthet. All nationell lagstiftning straffbelägger förmodligen misshandel, men ofta finns tillkortakommanden i tillämpningen när det gäller mäns våld mot kvinnor, inom familjen eller som en allmänt accepterad maktutövning.

### Nationella handlingsplaner

Sommaren 1993 hölls i Wien den världskonferens som kan betraktas som en milstolpe i de mänskliga rättigheternas utveckling. Konferensen antog en deklaration och en handlingsplan innehållande ett antal principer som blivit grundläggande för hur de mänskliga rättigheterna bör tillämpas. I deklarationen slås fast att samtliga mänskliga rättigheter är lika viktiga, att de är odelbara och stärker varandra. Bland de rekommendationer som ges uppmanas alla stater att se över behovet av nationella handlingsplaner för de mänskliga rättigheterna. Handlingsplanerna bör uppmärksamma staters förpliktelser i fråga om de internationella människorättsfördrag som landet har ingått och ska underlätta för staten att identifiera nödvändiga åtgärder för att de mänskliga rättigheterna främjas och skyddas.

Enskilda organisationer kan här i egenskap av folkets röst och opinionsbildare spela en viktig roll, inte minst i arbetet med att ta fram en handlingsplan om en sådan ännu inte antagits. Om det finns en handlingsplan bör det undersökas om det har gjorts en offentlig uppföljning av handlingsplanen; har staten konkret vidtagit de åtgärder som enligt handlingsplanen är nödvändiga för att situationen för de mänskliga rättigheterna ska förbättras?

Sverige är ett av närmare 20 länder som i början av år 2006 hade antagit en nationell handlingsplan för mänskliga rättigheter.



6.

”hellre begränsa sig,  
men vara korrekt”

## Hur beskriver man ett land i "mr-termer"?

Det är kanske inte så ofta man som utvecklingsorganisation har behövt framställa underlag som beskriver människorättssituationen i ett visst land, det finns gott om rapporter att tillgå från tillförlitliga källor av olika slag; men ifall vårt arbete är rättighetsbaserat, ifall vi anlagt ett människorättsperspektiv, bör givetvis detta avspeglas i hur vi redogör för situationen i de länder som vi arbetar med – vad vi beskriver och vilken terminologi vi använder.

Innan man börjar bör man dock tänka på att det kanske inte behövs handla om någon omfattande, heltäckande rapportering med en ambition att situationen för de mänskliga rättigheterna beskrivs på samma sätt som i en rapport från stora människorättsorganisationer. Det viktigaste, särskilt för de som gör detta för första gången, är att lägga ambitionerna på en rimlig nivå och att hellre begränsa sig, men vara korrekt i allt man skriver, än att producera långa texter med påståenden som inte kan styrkas. Det är också viktigt att vara noggrann med eventuella påståenden om kränkningar av mänskliga rättigheter. Innan man exempelvis påstår att en person utsatts för tortyr måste man vara säker på att den behandling som personen utsatts för verkligen kan betecknas som tortyr, helst genom att kunna hänvisa till bedömningar (om det aktuella fallet eller om liknande fall) som gjorts av Tortyrkommittén (CAT) eller något liknande organ. Begrepp som tortyr, folkmord och diskriminering måste användas med försiktighet för att inte deras starka betydelse ska urvattnas.

De flesta som arbetar med utvecklingssamarbete och som söker medel för detta, till exempel från Sida eller Forum Syd, torde behöva förklara nödvändigheten av biståndsinsatsen genom någon slags landbeskrivning. Då kan man exempelvis beakta följande möjligheter att föra in de mänskliga rättigheterna i texten:

- Ange vilka internationella och regionala konventioner som undertecknats och tillträtts. Särskild vikt bör givetvis ges åt de konventioner som på ett eller annat sätt är relevanta för de problem vilka berörs av insatsen/samarbetet i fråga. Detta säger givetvis inget om situationen i det aktuella landet, men visar vilka internationella åtaganden som gjorts och därmed, i viss mån, i vilken utsträckning regeringen kan förväntas vara mottaglig för diskussioner om mänskliga rättigheter. Att ett land tillträtt många konventioner betyder inte självklart att dess regering vill diskutera mänskliga rättigheter, men man kan nog vara ganska säker på att stater som tillträtt få konventioner inte har beredskap för någon omfattande diskussion om mänskliga rättigheter. Genom att ange tillträdna konventioner gör man det också möjligt för den som vill gå vidare och ta del av rapportering till konventionsorgan, alternativrapportering etc.
- Ta reda på i vilken utsträckning landet har:
  - rapporterat till FN:s konventionskommittéer och till regionala motsvarigheter
  - fått kritik från organen i fråga
  - förekommit i rapporter från särskilda rapportörer inom



- FN-systemet och de regionala systemen – glöm inte att det vid sidan om rapportörer för enskilda länder också finns tematiska rapportörer som kan vara relevanta
- fällts i regional domstol för mänskliga rättigheter eller i något ärende med relevans för insatsen/samarbetet
  - Ta reda på vad Sverige anser om människorättssituationen i landet. Information om detta finns i de årliga rapporter om mänskliga rättigheter som Sveriges ambassader skriver. Dessa rapporter publiceras på Sveriges regerings webbplats om mänskliga rättigheter.
  - Kartlägga det nationella skyddet för mänskliga rättigheter och hur detta kan relateras till målet för insatsen. Man kan till exempel ta reda på om det finns några oberoende nationella kommissioner, ombudsmän eller andra institutioner för mänskliga rättigheter, hur dessa granskningsmekanismer ser ut samt om det har antagits en handlingsplan för arbetet med de mänskliga rättigheterna.
  - Med utgångspunkt i vad den egna samarbetsorganisationen eller andra med kunskap om landet skriver göra kopplingar till olika, enskilda rättigheter, såsom de formuleras i konventioner och deklamationer. Här är det viktigt att man tydligt anger huruvida landet är bundet av de konventioner man relaterar till, dvs. ifall man tillträtt konventionerna. Tänk också på att kontrollera ifall staten på något sätt reserverat sig mot de relevanta delarna av konventionerna.



**Sveriges regerings webbplats  
om mänskliga rättigheter**

[www.manskligarattigheter.gov.se](http://www.manskligarattigheter.gov.se)

## Indikatorer kan användas som verktyg för att:

- skapa bättre policies och övervaka deras utveckling;
- identifiera oavsiktliga konsekvenser av lagar, policies och åtgärder;
- avgöra vilka aktörer som påverkar förverkligandet av rättigheterna;
- påvisa huruvida dessa aktörer uppfyller sina skyldigheter eller inte;
- varna för när kränkningar kan komma att ske och därmed möjliggöra förebyggande åtgärder;
- bidra till ökad social enighet kring de kompromisser som måste göras på grund av resursbegränsningar;
- belysa frågor som försumats eller helt tystats ned.

- Sammanställa information från etablerade nationella och internationella människorättsorganisationer. Många bra källor nämns i referensdelen av detta material. Det mesta som produceras av människorättsorganisationer är avsett för vida spridning och får fritt citeras. Tänk dock på att det, särskilt i vissa sammanhang, är viktigt att ange källan.
- Sammanställa statistik i form av indikatorer med direkt relevans för de mänskliga rättigheternas efterlevnad. Detta kan exempelvis innebära statistik om röstdeltagande (rätten att ta del i sitt lands styrelse), skolgång (rätten till utbildning) eller anmälda fall av tortyr (rätten att inte utsättas för tortyr). Arbetet att fastställa bra indikatorer för de mänskliga rättigheterna är relativt nytt, men nödvändigt för att dels bestämma rättigheternas konkreta innehåll, dels mäta hur de efterlevs.

En text som beskriver människorättssituationen i ett land är inte bara en viktig del av en ansökan om finansiellt stöd. Den kan också vara ett bra underlag för ett påverkansarbete här i Sverige. I denna skrift har vi dock valt att inte gå in djupare på hur ett rättighetsbaserat påverkansarbete genomförs.

*Ur Att mäta rättigheter, del 9 i MR-fondens skriftserie om esk-rättigheter*



7.

”Kände målgruppen till att staten är förpliktigad att säkerställa dess grundläggande mänskliga rättigheter?”

## Hur sätter man upp "rättighetsmål"?

Kanske kan det verka invecklat och abstrakt att initiera och planera ett utvecklingsamarbete som bygger på de mänskliga rättigheterna. Hur formulerar vi mätbara mål och hur kan vi i efterhand veta att just vårt projekt verkligen har bidragit till att den specifika situationen är under förbättring, sett ur ett människorättsperspektiv?

När vi arbetar rättighetsbaserat måste vi formulera mål på flera nivåer. Eftersom mänskliga rättigheter ofta handlar om samhällsstrukturer och politiska beslut är det nödvändigt att ha mål som ligger på ett övergripande plan, kanske med ett helt land som referensram. Samtidigt krävs att det finns mål som relaterar direkt till projektets omedelbara resultat.

När det gäller målsättning och uppföljning på övergripande nivå handlar det framför allt om att se i vilken utsträckning en stat efterlever sina åtaganden om mänskliga rättigheter. Man kan exempelvis hänvisa till de tre aspekterna *respektera*, *skydda* och *uppfylla*. *Respekterar* staten i fråga de mänskliga rättigheterna, såtillvida att de rättigheter som människor har inte inskränks? *Skyddas* rättigheterna av staten, dvs. garanteras att de inte kränks av tredje part? Och *uppfylls* rättigheterna, dvs. har staten vidtagit nödvändiga ekonomiska, politiska och juridiska åtgärder?

Oavsett om det är enkelt eller komplicerat att avgöra huruvida statens agerande främjat de mänskliga rättigheterna och situationen i stort förändrats för ett lands befolkning, kan det allra svåraste vara att visa på sambandet mellan det enskilda projektet och eventuella förändringar på övergripande nivå. Är det ens möjligt att mäta situationen för och efterlevnaden av de mänskliga rättigheterna inom ramen för ett begränsat projekt? Det är det, men det är viktigt att inte

förlora sig helt i ambitionen att mäta den kanske ganska omfattande visionen som projektet bygger på, utan att i stället koncentrera sig på de konkreta resultaten av projektet och att tillåta sig att arbeta med *antaganden*.

Ofta måste man helt enkelt utgå från att en verksamhet får vissa konsekvenser. Vi kan troligtvis inte mäta om ett visst, enskilt utbildningstillfälle leder till stora förändringar, men när vi exempelvis arrangerar utbildningar utgår vi från att utbildning ger medvetenhet som skapar opinion vilket i sin tur är en förutsättning för förändringar etc. Därför kan även enkla aktiviteter ha stor relevans för de mänskliga rättigheterna, även om orsakssambanden är svåra att fastställa. Det viktigaste är i sådana fall att vi är medvetna om våra antaganden och att de är välgrundade. Vi återkommer nedan till planeringsverktyget LFA, där antaganden kan ses som led mellan de olika målnivåerna.

Vad som är värt att upprepa är att övergången till att arbeta rättighetsbaserat kan ta tid och att den i så fall måste få göra det. Ifall man tillåter att applicerandet av internationella konventioner på lokala projekt blir en lång process, bidrar man till att människorättsperspektivet förankras väl i de samarbetande organisationerna, vilket är nödvändigt för att arbetet för mänskliga rättigheter ska vara framgångsrikt på lång sikt.

### Logical Framework Analysis/Approach – LFA metoden

LFA är en planeringsmetod som började användas redan på 1960-talet och som i dag tillämpas i stor utsträckning inom enskilda organisationer. Denna metod kan hjälpa till när det gäller att definiera problem, formulera mål och komma fram till vilken typ av aktiviteter som krävs för att uppnå detta mål. LFA-metoden är tänkt att användas flexibelt och består allt som allt av nio steg: se figur på nästa sida.

Dessa nio steg måste anpassas till varje projekt eller situation och de behöver heller inte göras i en tät kronologisk följd. LFA-metodens olika steg kan vara behjälpliga i arbetet med att se om projektet uppfyller kriterierna om relevans (framför allt i steg 1-4), genomförbarhet (framför allt i steg 5-7) samt hållbarhet (framför allt i steg 8-9).

Steg 1-3 berörs i de kapitel i denna bok som handlar om de olika systemen för mänskliga rättigheter och om hur man beskriver ett land i termer av mänskliga rättigheter. Beskrivande exempel på hur dessa analyser kan se ut, liksom konkreta aktiviteter, finns även i de fallstudier som handlar om rättighetsbaserade utvecklingsarbeten.

När man talar om mål i LFA-sammanhang finns det tre olika nivåer att ta fasta på:

- ❑ **Utvecklingsmål** (övergripande mål) som handlar om vilken typ av förändring som man vill få till stånd på längre sikt. Detta mål kan uppnås genom fler än ett projekt och man kan inte förvänta sig att det uppfylls förrän 5-10 år efter det att projektet avslutats.
- ❑ **Projektmål** som är den direkta anledningen till att projektet genomförs. Dessa mål ska vara *specifika, mätbara, noggranna, realistiska och tidsbundna*, och inbegripa det som man avser att uppnå inom 1-3 år.
- ❑ **Resultat** är de mål som innebär direkta resultat av de aktiviteter som genomförs inom ramarna för projektet.

Hur kan målen mätas?

Vad beträffar mätinstrument – eller indikatorer – för mänskliga rättigheter, är detta ett ämne som sedan en tid tillbaka varit föremål för omfattande diskussion och analys, och det finns i dag inte några ved-

1. Omvärldsanalys
2. Intressentanalys
3. Problemanalys
4. Målformulering
5. Aktivitetsplan
6. Resursplanering
7. Indikatorer, mått på måluppfyllelse
8. Riskanalys
9. Analys av förutsättningarna för att nå målen

*Ur En sammanfattning av LFA-metoden, Sida 2003*

ertagna indikatorer för människorättsinsatser. Detta gäller för såväl den större kontexten, som det begränsade, lokala projektet.

När det gäller måluppfyllelse på den övergripande nivån och avseende de tre aspekterna av statens efterlevnad av de mänskliga rättigheterna (att de mänskliga rättigheterna respekteras, skyddas och uppfylls av staten) kan existensen av lagstiftning, handlingsplaner och olika policier vara indikatorer. För samtliga tre aspekter kan information inhämtas bland annat från olika nationella, regionala och internationella övervakningsmekanismer; domstolar, ombudsmän, regionala kommissioner, FN-kommittéer etc.

Statistik av olika slag är förstås också användbart som indikatorer. Eftersom de mänskliga rättigheterna är individuella räcker dock inte generell statistik för landet för att mäta huruvida rättigheterna efterlevs. Det finns risk att inte alla grupper i befolkningen ingår i samma utsträckning i sådan statistik och att stora skillnader mellan olika grupper därför är osynliga. Det ideala är att få tillgång till statistik där informationen är fördelad mellan olika grupper så att det framgår hur situationen är och har förändrats för män/kvinnor, pojkar/flickor, personer med/utan funktionshinder, personer från olika etniska grupper etc.

I fråga om de konkreta projekt- och aktivitetsnivåerna handlar det om indikatorer vi kanske känner till sedan tidigare: antal deltagare, antal tryckta exemplar, antal genomförda utbildningar etc. En lämplig början kan vara att utgå från LFA-metoden och ta fasta på vissa hållpunkter i det rättighetsbaserade projektet, se figur på nästa sida.

Exemplet ökad kunskap om mänskliga rättigheter är mätbart i så måtto att det går att se om målgruppen genom en specifik insats blivit mer medvetna om sina rättigheter, jämfört med vid projektets start. Kände målgruppen till att staten är förpliktigad att säkerställa dess grundläggande mänskliga rättigheter? Och att det finns kanaler för att



### Mål med verksamheten

1. Ökad respekt för vissa av de mänskliga rättigheterna för en viss grupp (utvecklingsmål)
2. Aktivism och högt deltagande (projekt mål)
3. Ökad kunskap och medvetenhet om de mänskliga rättigheterna (resultat)
4. Verksamhet som höjer medvetenheten inom den lokala organisationen vad gäller kopplingen mellan relevanta mänskliga rättigheter och den lokala verkligheten (aktivitet)

### Indikatorer för ovanstående målnivåer

1. Individer känner till sina rättigheter och ansvariga tillgodoser dem
2. Antalet insatser från olika aktörer har ökat
3. Fler hänvisningar än tidigare till de mänskliga rättigheterna i utförd verksamhet
4. Mänskliga rättigheter är förklarade på ett sätt som relaterar till den lokala verkligheten

### Mätmetoder för ovanstående indikatorer

1. Statistik, enkäter etc.
2. Verksamhetsdokument (deltagarlistor, mötesprotokoll etc.)
3. Verksamhetsrapport (visar på utförandet av verksamheten)
4. Verksamhetsplanen (visar på den strategiska planeringen av verksamheten)

hävda detta? Var målgruppens rättigheter tillgodosedda vid starten? Projekt målet bör då vara utformat delvis att handla om kunskapsnivån hos målgruppen vad det gäller de mänskliga rättigheterna. Detta resultat kan mätas med sedvanliga utvärderingsmetoder som frågeenkäter och genom workshops. Det övergripande målet kan i detta fall lyda som i exemplet ovan, dvs. ökad respekt för de mänskliga rättigheterna, eftersom vi kan anta att ett ökat deltagande från målgruppen, genom en ökad grad av aktivism, på sikt leder till generellt sett ökad respekt för mänskliga rättigheter.



## Vad händer med oss själva?

Om ett utvecklingssamarbete övergår till att bli (mer eller mindre) rättighetsbaserat, kan detta givetvis på många sätt förändra relationen mellan de båda samarbetsorganisationerna, även om inte utgångsläget var ett typiskt givar/mottagarförhållande. Samtidigt öppnar det rättighetsbaserade arbetet för förändringar av den svenska organisationen, vad gäller såväl dess aktiviteter som dess struktur. Man kan till och med säga att vissa förändringar med all säkerhet kommer att bli nödvändiga för dem som vill låta de mänskliga rättigheterna bli mer än vackra ord i en policy.

### Arbete på "hemmaplan"

En rättighetsbaserad problemanalys tar som tidigare beskrivits bland annat fasta på staternas ansvar och på att påvisa de förutsättningar och strukturer som orsakar olika problem. Ett utvecklingssamarbete i form av stöd till en lokal partner bör också syfta till att stärka partners möjligheter att tillsammans med de drabbade själv förändra den rådande situationen. Här kan dock även en organisation i Sverige spela en aktiv roll. Eftersom stater på olika sätt kan påverka varandra i frågor om mänskliga rättigheter – genom exempelvis diplomatiska kontakter – kan den svenska regeringen ofta vara en intressant aktör att ta med i bilden. Kanske finns starka relationer mellan Sverige och landet i fråga, relationer som kan nyttjas för att försöka påverka det som sker (eller se till att något sker). Kanske behövs en folkopinion i Sverige för att få regeringen att agera, kanske räcker en uppvaktning på utrikesdepartementet, kanske räcker ett brev. Som svensk samarbetsorganisation bör man ta reda på om det exempelvis pågår något statligt, bilateralt utvecklingssamarbete med landet i fråga och hur detta i sådana fall

ser ut? Tar Sida/UD hänsyn till den människorättssituation det gäller och låter den påverka utformningen av sitt utvecklingssamarbete? Ett rättighetsbaserat utvecklingssamarbete bör med andra ord genomföras med en viss grad av eget påverkansarbete som komponent.

### Ansvarighet gentemot samarbetsorganisationerna

Mänskliga rättigheter handlar bland annat om deltagande, genomsynlighet och om att ställa ansvariga regeringar och andra myndigheter till svars för sina handlingar. Dessa principer kan överföras till relationen mellan en svensk enskild organisation och dess samarbetsorganisation i ett utvecklingsland. Detta kan exempelvis innebära att den svenska organisationen skapar former som möjliggör och uppmuntrar granskning från samarbetsorganisationens sida, och kanske rentav kritik, av utvecklingssamarbetet. Möjligen uppnås de bästa resultaten genom att samarbetsorganisationen tillåts ett vittgående deltagande när verksamheten planeras, exempelvis genom nära konsultationer och kontinuerlig dialog om samarbetets former och innehåll.

### Applicera principerna inom våra egna organisationer

Ifall en organisation valt att verka för att mänskliga rättigheter ska respekteras och förverkligas bör organisationen i fråga självklart se till att de grundprinciper på vilka de mänskliga rättigheterna bygger avspeglas i den egna verksamheten och i sättet att genomföra den. Detta ansvar gäller kanske framför allt i organisationens roll som arbetsgivare, där exempelvis ett medvetet och effektivt jämställdhetsarbete är ett självklart steg. Motsvarande bör givetvis också gälla organisationer med hög grad av ideellt arbete, även om exempelvis jämställdhetsplaner sällan används i relation till andra än anställda. Dessutom, på samma sätt som de mänskliga rättigheternas förverkligande kräver

ett visst mått av genomsynlighet och folkligt deltagande i beslut, bör också människorättsorganisationer i sitt ledarskap eftersträva att följa dessa principer.

Det finns ingen självklar metod för att göra ett utvecklingsarbete rättighetsbaserat, precis som det inte heller finns någon entydig, vedertagen definition av termer som "rättighetsbaserad" eller "rättighetsperspektiv". Oavsett vilken definition man väljer inom sin organisation är ett av de viktigaste bidragen till organisationens utveckling förmodligen de interna diskussioner som krävs om de principer och värderingar som ligger bakom de mänskliga rättigheterna. Detta gäller kanske framför allt de organisationer som väljer att vid tolkningen av dessa begrepp lägga stor vikt vid att hitta rätt balans i maktförhållandena mellan den egna organisationen, dess samarbetsorganisationer och de människor vars rättigheter kränks.

### Fördjupa oss i etiken

Detta material handlar framför allt om de juridiska aspekterna av mänskliga rättigheter och om de system som byggs kring dessa; konventioner, kommittéer, domstolar etc. Kanske är de mest konkreta komponenterna i en rättighetsbaserad verksamhet just den terminologi och de verktyg som hör dit. En organisation som vill komma långt i sin interna förståelse av mänskliga rättigheter kan dock välja att också ta sig an de idéer om etik och människovärde på vilka det juridiska systemet är byggt. Detta skulle kunna vara ett sätt att förankra dessa idéer hos aktivister och anställda. Detta kan göras exempelvis genom studier i mänskliga rättigheter och interna diskussioner om hur olika rättigheter ska tolkas och var gränserna ska dras exempelvis för rätten till yttrandefrihet.

## FN:s Allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna (UDHR)

# FN:s Allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna

Antagen den 10 december 1948 av FN:s generalförsamling

**enär** erkännandet av det inneboende värdet hos alla medlemmar av människosläktet och av deras lika och oförytterliga rättigheter är grundvalen för frihet, rättvisa och fred i världen,

**enär** ringaktning och förakt för de mänskliga rättigheterna lett till barbariska gärningar, som upprört mänsklighetens samvete, och enär skapandet av en värld, där människorna åtnjuta yttrandefrihet, trosfrihet samt frihet från fruktan och nöd, kungjorts som folkens högsta strävan,

**enär** det är väsentligt, för att icke människan skall tvingas att som en sista utväg tillgripa uppror mot tyranni och förtryck, att de mänskliga rättigheterna skyddas genom lagens överhöghet,

**enär** det är väsentligt att främja utvecklandet av vänskapliga förbindelser mellan nationerna,

**enär** Förenta Nationernas folk i stadgan ånyo uttryckt sin tro på de grundläggande mänskliga rättigheterna, den enskilda människans värdighet och värde samt männens och kvinnornas lika rättigheter, ävensom beslutat främja socialt framåtskridande och bättre levnadsvillkor under större frihet,

**enär** medlemsstaterna åtagit sig att i samverkan med Förenta Nationerna säkerställa allmän och effektiv respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna,

**enär** en gemensam uppfattning av dessa fri- och rättigheters innebörd är av största betydelse för uppfyllande av detta åtagande, kungör **Generalförsamlingen** denna **allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna** såsom en gemensam riktlinje för alla folk och alla nationer, på det att varje individ och varje samhällsorgan må med denna förklaring i åtanke ständigt sträva efter att genom undervisning och uppfostran befordra respekten för dessa fri- och rättigheter samt genom framstegsfrämjande inhemska och internationella åtgärder säkerställa deras allmänna och verksamma erkännande och tillämpning såväl bland folken i medlemsstaterna som bland folken i deras överhöghet.

**Artikel 1** Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. De är utrustade med förnuft och samvete och bör handla gentemot varandra i en anda av broderskap.

**Artikel 2** Envar är berättigad till alla de fri- och rättigheter, som uttalas i denna förklaring, utan åtskillnad av något slag, såsom ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan uppfattning, nationellt eller socialt ursprung, egendom, börd eller ställning i övrigt. Ingen åtskillnad må vidare göras på grund av den politiska, juridiska eller internationella ställning, som intages av det land eller område, till vilket en person hör, vare sig detta land eller område är oberoende, står under förvalterskap, är icke-självstyrande eller är underkastat någon annan begränsning av sin suveränitet.

**Artikel 3** Envar har rätt till liv, frihet och personlig säkerhet.

**Artikel 4** Ingen må hållas i slaveri eller trälldom; slaveri och slavhandel i alla dess former är förbjudna.

**Artikel 5** Ingen må utsättas för tortyr eller grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.

**Artikel 6** Envar har rätt att allestädes erkännas som person i lagens mening.

**Artikel 7** Alla är lika inför lagen och är utan åtskillnad berättigade till lika skydd från lagens sida. Alla är berättigade till lika skydd mot varje åtskillnad i strid med denna förklaring och mot varje framkallande av sådan åtskillnad.

**Artikel 8** Envar har rätt till verksam hjälp från sitt lands behöriga domstolar mot handlingar, som kränker de grundläggande rättigheter, vilka tillkommer honom genom lag eller författning.

**Artikel 9** Ingen må godtyckligt anhållas, fängslas eller landsförvisas.

**Artikel 10** Envar är under full likställdhet berättigad till rättvis och offentlig rannsaking inför oavhängig och opartisk domstol vid fastställandet av såväl hans rättigheter och skyldigheter som varje anklagelse mot honom för brott.

**Artikel 11** 1. Envar, som blivit anklagad för straffbar gärning, har rätt att betraktas som oskyldig, till dess hans skuld blivit lagligen fastställd vid offentlig rättegång, under vilken han åtnjutit alla för sitt försvar nödiga garantier. 2. Ingen må dömas för handling eller underlåtenhet, som vid tidpunkten för dess begående icke var straffbar enligt inhemsk eller internationell rätt. Ej heller må högre straff utmätas än vad som var tillämpligt vid tidpunkten för den straffbara gärningens begående.

**Artikel 12** Ingen må utsättas för godtyckliga ingripanden i fråga om privatliv, familj, hem eller korrespondens, ej heller angrepp på heder och anseende. Envar har rätt till lagens skydd mot sådana ingripanden eller angrepp.

**Artikel 13** 1. Envar har rätt att inom varje stats gränser fritt förflytta sig och välja sin vistelseort. 2. Envar har rätt att lämna varje land, inbegripet sitt eget, och att återvända till sitt eget land.



**Artikel 14** 1. Envar har rätt att i andra länder söka och åtnjuta fristad från förföljelse. 2. Denna rätt må icke åberopas vid laga åtgärder, reellt grundade på icke-politiska brott eller på handlingar, som strider mot Förenta Nationernas ändamål och grundsatser.

**Artikel 15** 1. Envar har rätt till en nationalitet. 2. Ingen må godtyckligt berövas sin nationalitet eller förmenas rätten att ändra nationalitet.

**Artikel 16** 1. Fullvuxna män och kvinnor har rätt att utan någon inskränkning på grund av sin ras, nationalitet eller religion ingå äktenskap och bilda familj. De äger lika rättigheter vid giftermål, under äktenskap och vid äktenskaps upplösning. 2. Äktenskap må ingås endast med de blivande makarnas fria och fullständiga samtycke. 3. Familjen är den naturliga och grundläggande enheten i samhället och äger rätt till skydd från samhället och staten.

**Artikel 17** 1. Envar har rätt att äga egendom såväl ensam som i förening med andra. 2. Ingen må godtyckligt berövas sin egendom.

**Artikel 18** Envar har rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet. Denna rätt innefattar frihet att byta religion eller tro och att ensam eller i gemenskap med andra offentligt eller enskilt utöva sin religion eller tro genom undervisning, andaktsövningar, gudstjänst och iakttagande av religiösa sedvänjor.

**Artikel 19** Envar har rätt till åsiktsfrihet och yttrandefrihet. Denna rätt innefattar frihet för envar att

utan ingripanden hysa åsikter och frihet att söka, mottaga och sprida upplysningar och tankar genom varje slags uttrycksmedel och utan hänsyn till gränser.

**Artikel 20** 1. Envar har rätt till frihet i fråga om fredliga möten och sammanslutningar.

2. Ingen må tvingas att tillhöra en sammanslutning.

**Artikel 21** 1. Envar har rätt att ta del i sitt lands styrelse direkt eller genom fritt valda ombud. 2. Envar har rätt till lika tillträde till allmän tjänst i sitt land. 3. Folkets vilja skall utgöra grundvalen för statsmakternas myndighet. Denna vilja skall uttryckas i periodiska och verkliga val, vilka skall äga rum med tillämpning av allmän och lika rösträtt samt hemlig röstning eller likvärdiga fria röstningsförfaranden.

**Artikel 22** Envar äger i sin egenskap av samhällsmedlem rätt till social trygghet och är berättigad till att de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, som är oundgängliga för hans värdighet och för en fri utveckling av hans personlighet, förverkligas genom nationella åtgärder och mellanfolkligt samarbete med hänsyn tagen till varje stats organisation och resurser.

**Artikel 23** 1. Envar har rätt till arbete, till fritt val av sysselsättning, till rättvisa och tillfredsställande arbetsförhållanden och till skydd mot arbetslöshet. 2. Envar har utan åtskillnad rätt till lika lön för lika arbete. 3. Envar, som arbetar, har rätt till rättvis

och tillfredsställande ersättning, som tillförsäkrar honom själv och hans familj en människovärdig tillvaro och som, där så är nödvändigt, kompletteras med andra medel för socialt skydd. 4. Envar har rätt att bilda och ansluta sig till fackföreningar till skydd för sina intressen.

**Artikel 24** Envar har rätt till vila och fritid, innefattande rimlig begränsning av arbetstiden och regelbunden semester med bibehållen lön.

**Artikel 25** 1. Envar har rätt till en levnadsstandard, som är tillräcklig för hans egen och hans familjs hälsa och välbefinnande, däri inbegripet föda, kläder, bostad, hälsovård och nödvändiga sociala förmåner, vidare rätt till trygghet i händelse av arbetslöshet, sjukdom, invaliditet, makes död, ålderdom eller annan förlust av försörjning under omständigheter, över vilka han icke kunnat råda. 2. Mödrar och barn är berättigade till särskild omvårdnad och hjälp. Alla barn, vare sig födda inom eller utom äktenskap, skall åtnjuta samma sociala skydd.

**Artikel 26** 1. Envar har rätt till undervisning. Undervisningen skall vara kostnadsfri, åtminstone på de elementära och grundläggande stadierna. Den elementära undervisningen skall vara obligatorisk. Yrkesundervisning och teknisk undervisning skall vara allmänt tillgänglig. Den högre undervisningen skall stå öppen i lika mån för alla på grundval av deras duglighet. 2. Undervisningen ska syfta till personlighetens fulla utveckling och till att stärka respekten för människans grundläggande fri- och

rättigheter. Undervisningen skall främja förståelse, tolerans och vänskap mellan alla nationer, rasgrupper och religiösa grupper samt befordra Förenta Nationernas verksamhet för fredens bevarande. 3. Rätten att välja den undervisning, som skall ges åt barnen, tillkommer i främsta rummet deras föräldrar.

**Artikel 27** 1. Envar har rätt att fritt ta del i samhällets kulturella liv, att njuta av konsten samt att bli delaktig av vetenskapens framsteg och dess förmåner. 2. Envar har rätt till skydd för de moraliska och materiella intressen, som härrör från varje vetenskapligt, litterärt eller konstnärligt verk, till vilket han är upphovsman.

**Artikel 28** Envar har rätt till en social och internationell ordning, i vilken de fri- och rättigheter, som uttalas i denna förklaring, till fullo kan förverkligas.

**Artikel 29** 1. Envar har plikter mot samhället, i vilket den fria och fullständiga utvecklingen av hans personlighet ensamt är möjlig. 2. Vid utövandet av sina fri- och rättigheter må envar underkastas endast sådana inskränkningar, som blivit fastställda i lag i uteslutande syfte att trygga tillbörlig hänsyn till och respekt för andras fri- och rättigheter samt för att tillgodose det demokratiska samhällets rättmätiga krav på moral, allmän ordning och allmän välfärd. 3. Dessa fri- och rättigheter må i intet fall utövas i strid med Förenta Nationernas ändamål och grundsatser.

**Artikel 30** Intet i denna förklaring må tolkas såsom innebärande rättighet för någon stat, grupp eller person att ägna sig åt verksamhet eller utföra handling, som syftar till att omintetgöra någon av häri uttalade fri- och rättigheter.

# Konventioner

**Konvention mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning** *Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*

**CAT**  
"Tortyrkonventionen"

Antogs av FN:s generalförsamling 10 december 1984

Trädde i kraft: 26 juni 1987

Antal stater som enbart undertecknat konventionen: 10

Antal stater som tillträtt konventionen: 141

**Konventionens innehåll**

Konventionen ger en definition av tortyr och anger vad en stat bör göra för att förhindra tortyr och för att individer som gjort sig skyldiga till tortyr ska kunna ställas till svars.

**Tilläggsprotokoll**

CAT har ett tilläggsprotokoll om införandet av ett besöks- och inspektionssystem (antaget 18 december 2002, men det har ännu inte trätt i kraft)

**För mer information:**

[www.ohchr.org](http://www.ohchr.org) via "Human Rights Bodies" och "CAT"

**Internationell konvention om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering** *International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*

# CERD

*"Rasdiskrimineringskonventionen"*

Antogs av FN:s generalförsamling 21 december 1965  
Trädde i kraft: 4 januari 1969  
Antal stater som enbart undertecknat konventionen: 6  
Antal stater som tillträtt konventionen: 170

## **Konventionens innehåll**

Konventionen ger en definition av diskriminering och innehåller såväl en uppräknning av flera enskilda rättigheter som en generell hänvisning till FN:s allmänna förklaring om mänskliga rättigheter. Den nämner särskilt sådana förhållanden som skapar diskriminering, t.ex. segregationslagar, samt behovet av positiva åtgärder för att minska diskriminering – utbildning, förbud mot rasistiska organisationer etc.

## **Tilläggsprotokoll**

CERD har inget tilläggsprotokoll men konventionens artikel 14 gör det möjligt för stater att genom en särskild deklaration tillåta att kommittén tar upp klagomål från enskilda individer och grupper.

## **För mer information:**

[www.ohchr.org](http://www.ohchr.org) via "Human Rights Bodies" och "CERD"

## Konventionen för barnets rättigheter

*Convention on the Rights of the Child*

Antogs av FN:s generalförsamling 20 november 1989

Trädde i kraft: 2 september 1990

Antal stater som enbart undertecknat konventionen: 2

Antal stater som tillträtt konventionen: 192

**CRC**  
*"Barnkonventionen"*

### Konventionens innehåll

Konventionen innebar ett betydelsefullt steg framåt i arbetet för mänskliga rättigheter eftersom den innehåller såväl medborgerliga och politiska som ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Den inför, i princip, inte några nya rättigheter, men beskriver redan tidigare existerande mänskliga rättigheter på ett sätt särskilt anpassat för barn och barns villkor.

### Tilläggsprotokoll

CRC har två tilläggsprotokoll. Ett om barnpornografi, barnprostitution etc. (antaget 25 maj 2000, trätt i kraft 18 januari 2002, tillträtt av 103 stater) och ett om barn i väpnade konflikter (antaget 25 maj 2000, trätt i kraft 12 februari 2002, tillträtt av 104 stater).

### För mer information:

[www.ohchr.org](http://www.ohchr.org) via "Human Rights Bodies" och "CRC"

## **Konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor**

*Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women*

# CEDAW

*"Kvinnokonventionen"*

Antogs av FN:s generalförsamling 18 december 1979

Trädde i kraft: 3 september 1981

Antal stater som enbart undertecknat konventionen: 1

Antal stater som tillträtt konventionen: 180

### **Konventionens innehåll**

Konventionen definierar diskriminering av kvinnor och anger ett antal åtgärder vilka konventionsstaterna förutsätts genomföra för att upphäva och förhindra diskriminering. Konventionen refererar till ICCPR och ICESCR och tar särskilt upp vissa områden där diskriminering mot kvinnor förekommer.

### **Tilläggsprotokoll**

CEDAW har ett tilläggsprotokoll som gör det möjligt för kommittén att:

- a) ta emot, bedöma och yttra sig över klagomål från enskilda individer som anser att en konventionsstat kränkt någon av rättigheterna i konventionen
- b) genomföra utredningar om enskilda konventionsstater ifall det kommer fram information som antyder grava eller systematiska kränkningar av rättigheter i konventionen (antaget 6 oktober 1999, trätt i kraft 22 december 2000, tillträtt av 76 stater).

### **För mer information:**

[www.ohchr.org](http://www.ohchr.org) via "Human Rights Bodies" och "CEDAW"



## **Internationell konvention om medborgerliga och politiska rättigheter** *International Covenant on Civil and Political Rights*

Antogs av FN:s generalförsamling 16 december 1966

Trädde i kraft: 23 mars 1976

Antal stater som enbart undertecknat konventionen: 6

Antal stater som tillträtt konventionen: 155

# ICCPR

*"MoP-konventionen"*

KONVENTIONER

### **Konventionens innehåll**

Konventionen innehåller bl.a. rätten att inte utsättas för tortyr eller slaveri, rättigheter kopplade till domstolar och rättegångar, rösträtt, privatliv samt yttrande- förenings- och religionsfrihet. Konventionen bildar tillsammans med ICESCR en katalog över i princip alla de mänskliga rättigheterna. Flera av dessa rättigheter regleras även i andra konventioner.

### **Tilläggsprotokoll**

ICCPR har två tilläggsprotokoll. Det första (antaget av FN:s generalförsamling 16 december 1966, trätt i kraft 23 mars 1976, tillträtt av 105 stater) gör det möjligt för kommittén att ta emot och bedöma klagomål från enskilda individer som anser att en konventionsstat har kränkt någon av de rättigheter de har enligt konventionen. Det andra tilläggsprotokollet syftar till dödsstraffets avskaffande (antaget av FN:s generalförsamling 15 december 1989, trätt i kraft 11 juli 1991, tillträtt av 56 stater).

### **För mer information:**

[www.ohchr.org](http://www.ohchr.org) via "Human Rights Bodies" och "HRC"

**Internationell konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter** *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*

# ICESCR

”ESK-konventionen”

Antogs av FN:s generalförsamling 16 december 1966

Trädde i kraft: 3 januari 1976

Antal stater som enbart undertecknat konventionen: 6

Antal stater som tillträtt konventionen: 152

## **Konventionens innehåll**

Konventionen innehåller bl.a. rätten till bostad, mat, utbildning, hälsa, upphovsrätt och rättigheter i arbetslivet. Konventionen bildar tillsammans med ICCPR en katalog över i princip alla de mänskliga rättigheterna. Flera av dessa rättigheter regleras även i andra konventioner.

## **Tilläggsprotokoll**

ICESCR har inget tilläggsprotokoll, men för närvarande diskuteras möjligheten att skapa ett tilläggsprotokoll i syfte att möjliggöra individuell klagorätt liknande den som finns för ICCPR.

## **För mer information:**

[www.ohchr.org](http://www.ohchr.org) via ”Human Rights Bodies” och ”CESCR”

**Internationell konvention om skydd för alla migrantarbetare och deras familjer** *International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families*

Antogs av FN:s generalförsamling 18 december 1990

Trädde i kraft: 1 juli 2003

Antal stater som enbart undertecknat konventionen: 15

Antal stater som tillträtt konventionen: 34

**CMW**  
"Migrantarbetarkonventionen"

KONVENTIONER

**Konventionens innehåll**

Konventionen ger inte några nya rättigheter, men förklarar existerande rättigheter på ett sätt som är särskilt anpassat för migrantarbeters behov. I konventionen finns t.ex. regler mot kollektiv utvisning och om rätten att söka assistans hos den egna ambassaden.

**Tilläggsprotokoll**

CMW har inget tilläggsprotokoll.

**För mer information:**

[www.ohchr.org](http://www.ohchr.org) via "Human Rights Bodies" och "CMW"

**Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna** *European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*

# ECHR

*"Europakonventionen"*

Antogs av Europarådet 4 november 1950

Trädde i kraft: 3 september 1953

Antal stater som enbart undertecknat konventionen: 0

Antal stater som tillträtt konventionen: 46

### **Konventionens innehåll**

ECHR innehåller endast medborgerliga och politiska rättigheter och skapades med FN:s allmänna förklaring som grund. De ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna tas upp i Europeiska sociala stadgan.

### **Tilläggsprotokoll**

ECHR har flera tilläggsprotokoll, varav protokoll nummer 6 och 13 tar upp avskaffandet av dödsstraffet och flera av de andra tar upp rena procedurregler.

### **För mer information:**

[www.echr.coe.int](http://www.echr.coe.int) via "Basic texts"

## Europeiska sociala stadgan

*European Social Charter*

Antogs av Europarådet 18 oktober 1961 (reviderad 3 maj 1996)

Trädde i kraft: 26 februari 1965 (reviderad 1 juli 1999)

Antal stater som enbart undertecknat konventionen: 8

Antal stater som tillträtt konventionen: 38

(varav 17 den oreviderade)

# ESC

*"Europeiska sociala stadgan"*

### Stadgans innehåll

Stater som ansluter sig till stadgan förbinder sig sedan den reviderades 1996 att föreverkliga åtminstone sex av bl.a. följande rättigheter: rätten till bostad, hälsa, utbildning och arbete; rätten till social trygghet, föreningsrätten, den kollektiva förhandlingsrätten; liksom rätten att inte utsättas för diskriminering. Staterna rapporterar varje år om tillämpningen av stadgan till en särskild kommitté för sociala rättigheter (The Committee of Social Rights).

### Tilläggsprotokoll

Sedan 1995 finns ett protokoll om klagorätt för vissa organisationer, såtillvida att staten har medgivit detta.

### För mer information:

[www.conventions.coe.int](http://www.conventions.coe.int) via "Treaties"

## **Amerikanska konventionen om mänskliga rättigheter**

*American Convention on Human Rights / Convención americana sobre derechos humanos*

# ACHR

*"Amerikanska mr-konventionen"*

Antogs av OAS 22 november 1969

Trädde i kraft: 18 juli 1978

Antal stater som enbart undertecknat konventionen: 1

Antal stater som tillträtt konventionen: 25

(av 35 medlemsstater i OAS)

### **Konventionens innehåll**

Konventionen bygger i hög grad på Europakonventionen, men liksom i den afrikanska mr-stadgan inkluderas de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna. Antalet rättigheter som inte under några omständigheter får frångås är fler än i någon annan konvention, bland annat betonas rätten till familj, barnets rättigheter, rätten att delta i landets styrelse samt de juridiska instrument som krävs för att garantera dessa rättigheter.

### **Tilläggsprotokoll**

Konventionen har ett tilläggsprotokoll om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, det s.k. San Salvador-protokollet (antaget av OAS 17 november 1988, trätt i kraft 16 november 1999, tillträtt av 13 stater). Det finns även en särskild konvention om kvinnors rättigheter kopplad till OAS, Belém do Para-konventionen (antagen av OAS 9 juni 1994, trätt i kraft 5 mars 1995, tillträtt av 31 stater), samt ett protokoll mot dödsstraff (antagen 8 juni 1990, trätt i kraft 28 augusti 1991, tillträtt av 8 stater).

### **För mer information:**

[www.oas.org](http://www.oas.org)

## Afrikanska stadgan för mänskliga och folkens rättigheter

*African Charter on Human and Peoples' Rights*

Antogs av OAU (sedan 2001 AU) 27 juni 1981

Trädde i kraft: 21 oktober 1986

Antal stater som enbart undertecknat stadgan: 0

Antal stater som tillträtt stadgan: 53

(samtliga medlemsstater i den afrikanska unionen, AU) *"Afrikanska mr-stadgan"*

# ACHPR

KONVENTIONER

### Stadgans innehåll

ACHPR tar upp skyddet för såväl folkens som individens rättigheter liksom individens skyldigheter gentemot samhället, vilket är unikt. Den ger även skydd genom att hänvisa till andra internationella konventioner. Det görs i stadgan ingen åtskillnad mellan de ekonomiska, kulturella, medborgerliga, politiska och sociala rättigheterna. Begreppet folk syftar i stadgan ofta till hela stater.

### Tilläggsprotokoll

ACHPR har ett protokoll till skydd för kvinnors rättigheter som inkluderar alla typer av rättigheter, förbjuder könsstympning och barnäktenskap, betonar kvinnors deltagande i demokratiskt beslutsfattande organ samt tillåter abort (antaget av AU 11 juli 2003, trätt i kraft 25 november 2005, tillträtt av 17 stater). Det finns även ett protokoll som behandlar etablerandet av den afrikanska domstolen för mänskliga och folkens rättigheter. I protokollet framgår att samma klagorätt ska gälla inför domstolen som kommissionen (antaget av AU 11 juli 2003, ej trätt i kraft, tillträtt av 9 stater). Värt att nämna här är även att det sedan 1999 finns en särskild stadga för barnets rättigheter (antagen av AU 11 juli 1990, trätt i kraft 29 november 1999, tillträtt av 38 stater)

### För mer information:

[www.africa-union.org](http://www.africa-union.org) via "Documents" och "Treaties, Conventions & Protocols"

[www.achpr.org](http://www.achpr.org)

# Fallstudier



# 1. Rätten till hälsa

## Sammanfattning

Den lokala organisationen A har sedan slutet av 1980-talet arbetat mot de kränkningar som begås av de mänskliga rättigheterna på båda sidorna av gränsen mellan Israel och Palestina. Organisationens aktiviteter syftar till att undergräva Israels politik vad det gäller åtskillnad och kontroll genom blockader och den separationsmur som byggts. Denna politik har lett till begränsningar i rörelsefriheten med allvarliga konsekvenser för de mänskliga rättigheterna, inte minst för de ockuperade palestiniernas rätt till adekvat hälsovård. Organisationen arbetar på två nivåer rent metodiskt genom att kombinera direkta hälsovårdsinsatser med mer långsiktig juridisk verksamhet och påverkansarbete.

## Problemanalysen: **Begränsningar i rörelsefriheten ger allvarliga konsekvenser för de mänskliga rättigheterna**

Sedan oktober 2000 har den israeliska regeringen återgått till den form av ockupation som innebär total kontroll över palestiniernas vardag. Detta är en situation som har förvärrats i och med åtgärder som vägspärrar och en separationsmur. Samtidigt fjärrar sig makthavarna från ansvaret för den ockuperade befolkningens välfärd. Dessa restriktioner har lett till att det palestinska samhället i sin helhet, och hälsovårdssystemet i synnerhet, blivit starkt beroende av hjälp utifrån. Det palestinska samhället tillhandahåller i dag främst sjukvårdshjälp vid akuta situationer och dess kapacitet för att utveckla fungerande rutiner har minskats av den israeliska politiken.

Restriktionerna under de senaste åren har även medfört en starkt begränsad rörelsefrihet vilket i sin tur omöjliggjort, eller i alla fall

*Denna fallstudie är baserad på en organisations verksamhet, men visst innehåll har lagts till av författarna av denna bok.*

avsevärt försvårat, förflyttning mellan städerna. Även andra åtgärder som innebär begränsningar i människors liv har genomförts, bland annat förbud mot äktenskap mellan israeler och palestinier och restriktioner vad det gäller rörelsefriheten för internationella och israeliska hjälparbetare, journalister och aktivister inom de ockuperade områdena. Dessa mycket försvårande omständigheter får långsiktigt konsekvenser för exempelvis utbildning, men framför allt har de påverkat förutsättningarna för hälsovården.

Ett vakuum har uppstått i och med att Israel vare sig tar på sig ansvaret att tillgodose de ockuperade palestiniernas hälsobehov, eller

### General Comment 14, ICESCR

FN:s kommitté för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter presenterade i maj 2000 en s.k. *General Comment* i syfte att klargöra innebörden av olika rättigheter och de skyldigheter som kommer därtill, samt vad som förväntas av tillämpningen på den nationella nivån. När efterlevnaden av rätten till hälsa ska bedömas i ett land bör följande principer finnas med:

- Tillgänglighet (eng. *availability*): Hälso- och sjukvården måste finnas tillgänglig i tillräckligt omfattning. Tillgång till rent dricksvatten, hygien och sjukhus ingår alltid som en förutsättning för detta.
- Åtkomlighet (eng. *accessibility*): Den tillgängliga hälsoservicen ska komma alla människor till del utan diskriminering. Den ska vara fysiskt, geografiskt och ekonomiskt åtkomlig.
- Godtagbarhet (eng. *acceptability*): Hälsosektorn ska ta kulturella och etiska hänsyn.
- Kvalitet (eng. *quality*): All hälsoservice ska vara av medicinskt vetenskaplig och god standard.

lättar på de restriktioner som medför begränsningar i det palestinska hälsosystemet. I praktiken innebär detta att det är omöjligt att organisera eller administrera hälsosatsningar från någon sida överhuvudtaget – och palestiniernas behov ramlar mellan stolarna.

Gränsdragningarna och separationen mellan de olika befolkningarna har lett till ett förfall vad det gäller den palestinska infrastrukturen. Tillsammans med arbetslösheten, som fortsätter att ligga på höga 65 procent, samt den skadegörelse av jordbruken som pågår kontinuerligt, har de grundläggande beståndsdelarna till rätten till hälsa (reglerad i General Comment 14 om artikel 12 i konventionen om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna) ruckats avsevärt.

För särskilt utsatta grupper, som flickor och kvinnor, får situationen de kanske mest allvarliga följderna. Bland annat åsidosätts kvinnors rätt till reproduktiv hälsa, dvs. rätten till såväl information och kunskap om sexualitet och reproduktion, som tillgång till vård vid graviditet, förlossning och av nyfödda, samt fri och säker abort.

**Aktiviteterna:** *Direkta och konkreta insatser sker parallellt med långsiktigt påverkansarbete där de mänskliga rättigheterna är utgångsläget* Organisationen A har således sedan ungefär 20 år tillbaka arbetat med hälsofrågor i det ockuperade området. Från allra första början genom att rent praktiskt tillhandahålla vård genom läkare och ett israeliskt-palestinskt mobilt hälsocenter i områden där människor nekats tillgång till hälsovård. **Utgångspunkten är att alla ska ha rätt till adekvat hälsovård**, vilket för denna organisation i praktiken har inneburit medicinsk hjälp, påverkansarbete, juridisk verksamhet och utbildning. Rättighetsperspektivets innebörd handlar således om att placera den hjälp som organisationen tillhandahåller i ett sammanhang av mänskliga rättigheter – och de kränkningar som sker av

*I denna skrift har vi valt att fokusera på de mänskliga rättigheterna och inte gått in närmare på den humanitära rätten (se sid. 28). I den situation av väpnad konflikt som gäller i denna fallstudie kan dock de humanitärrättsliga reglerna vara relevanta, varför en analys mycket väl skulle kunna ta hänsyn även till de regler som står i Genèvekonventionerna.*

**Skadliga traditionella sedvänjor**

CRC art 24  
ACRWC art 21

**Slaveri**

ICCPR art 8, ACHR art 6  
ACHPR art 5, ECHR art 4

**Våld mot kvinnor och barn**

ICCPR art 24  
CRC art 19 Belém  
ACRWC art 16

**Tortyr**

UDHR art 5, ICCPR art 7  
CAT, ACHR art 5  
ACHPR art 5, ECHR art 3

**Skadligt arbete**

ICESCR art 7 & 10  
CEDAW art 11  
CRC art 32  
CMW art 25 & 28  
ACHR TP-ESK art 7  
ACRWC art 15  
ESC art 2-3 & 7

**Rätten till hälsa**

UDHR art 26, ICESCR art 12  
CRC art 24, CWM art 43 & 45  
ACHR TP-ESK art 10  
ACHPR art 16  
ACRWC art 14, ESC art 11

**Rätten till utbildning**

UDHR art 26  
ICESCR art 13 & 14  
CRC art 28  
ACHR TP-ESK art 13  
ACHPR art 17  
ACRWC art 16

**Rätten till mat/försörjning**

ICESCR art 11  
ACHR TP-ESK art 12

**Rätten att inte bli utsatt för diskriminering**

ICCPR art 2, ICESCR art 2 & 3  
CERD art 5, CEDAW art 12 & 14  
CRC art 2, ACHR art 1  
ACHPR art 2, ACRWC art 3  
ECHR art 14

**Rätten att få del av vetenskapens framsteg**

UDHR art 27  
ICESCR art 15.1b  
ACHR TP-ESK art 14

Människorättskränkningar som resulterar i försämrad hälsa

Hälsa och mänskliga rättigheter

Mänskliga rättigheter som, när de respekteras, minskar risken för ohälsa

Rättigheter som kan främjas eller kränkas under genomförandet av hälsoutvecklingsprojekt

**Rätten att delta**

UDHR art 21  
ICCPR art 25  
ACHR art 23  
ACHPR art 13

**Rätten till information**

ICCPR art 19  
CRC art 16  
ACHR art 13  
ACHPR art 9  
ECHR art 10

**Rätten att inte bli utsatt för diskriminering**

ICCPR art 2  
ICESCR art 2 & 3  
CERD art 5  
CEDAW art 12 & 14  
CRC art 2, ACHR art 1  
ACHPR art 2  
ACRWC art 3  
ECHR art 14

**Rätten till privatliv**

UDHR art 12  
ICCPR art 17  
CRC art 16, ACHR art 11  
ACRWC art 10  
ECHR art 8

dessa. Begränsningar som följer med den av staten inskränkta rörelsefriheten ger konsekvenser för människors grundläggande rättigheter. I detta fall arbetar organisationen för rätten till hälsa, med hänvisning till bland annat en *General Comment* till konventionen för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Utifrån dessa förutsättningar tar organisationen fasta på att staten bör ta sitt ansvar för att på så vis få till en förbättring av situationen på sikt.

Organisationen bedriver också sedan starten kampanjer såväl lokalt som internationellt, i syfte att informera allmänheten och få till en förändring i den israeliska politiken. Under de senaste åren har även samarbeten utvecklats med internationella aktörer som Världshälsoorganisationen (WHO), olika FN-organ samt enskilda organisationer såsom Amnesty International och Läkare utan gränser. Organisationer verkar för att dessa internationella organisationer ska inta en aktiv roll i arbetet med att utkräva ansvar från den israeliska regeringen. Ett ansvar som bland annat innebär fria transportvägar för mediciner, sjukvårdspersonal och patienter – men även en garanti för att dessa transporter är säkra. Det bedrivs även särskilda kampanjer som syftar till att skydda fängslade personers rätt till hälsa och detsamma för de palestinier som lever i östra Jerusalem. Genom att bedriva utbildning i och informera brett om rätten till hälsa och dess innebörd, i meningen utkrävbarhet, stärks kapaciteten såväl kollektivt som hos den enskilde individen. På så vis bidrar organisationen till en mer varaktig utveckling.

Vidare har organisationen upprättat en särskild fond som finansierar läkarvård för barn, en ofta svårt utsatt grupp i utbredd fattigdom. Under de senare åren har organisationen även börjat

#### Förkortningar i figuren:

- UDHR – Allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna
- ICCPR – Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter
- ICESCR – Internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter
- CAT – Tortyrkonventionen
- CEDAW – Kvinnokonventionen
- CERD – Rasdiskrimineringskonventionen
- CMW – Migrantarbetarkonventionen
- ACHR – Amerikanska konventionen för mänskliga rättigheter
- ACHR TP-ESK – Tilläggsprotokoll till ACHR för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter
- Belém – Interamerikanska konventionen om våld mot kvinnor

*Figuren visar på kopplingar mellan hälsa och mänskliga rättigheter. Den är inte uttömmande, dvs. det kan finnas fler relevanta konventioner och artiklar än de som nämns här. Det har inte heller tagits någon geografisk hänsyn till just denna fallstudie, utan figuren illustrerar rätten till hälsa i ett generellt avseende.*

- ACHPR – Afrikanska stadgan för mänskliga och folkens rättigheter
- ACRWC – Afrikanska stadgan för barnets rättigheter och välfärd
- ECHR – Europakonventionen
- ESC – Europeiska sociala stadgan

samarbeta med en organisation i området som särskilt verkar för att hjälpa våldsutsatta kvinnor. Det har också utbildats informatörer som arbetar lokalt med utbildning gällande kvinnors reproduktiva hälsa.

En viktig utveckling av organisationens verksamhet är att den under åren utarbetat metoder för att rättsligt driva individuella fall vad gäller kränkningar av de mänskliga rättigheterna, när det behövs ända upp till högsta domstolen, i syfte att få till såväl omedelbara åtgärder som en offentlig debatt om de moraliska aspekterna när det gäller individens rättigheter och en stats ansvar. Detta är en typ av insats som i bästa fall leder till direkta åtgärder och nästan alltid till att frågan åtminstone hamnar i ljuset. Detta arbete bedriver organisationen med stöd i å ena sidan kartläggningen av vilka internationella människorättsfördrag som är gällande, å andra sidan kunskap om statens ansvar i förhållande till dessa och via vilka vägar de rättsliga procedurerna kan ske. Det gäller även i fråga om den begränsade rörelsefriheten, vilken lyfts i påverkansarbete gentemot såväl juridiska instanser som media. I flera fall har pressen på de israeliska myndigheterna lett till att tidigare stängda vägar delvis öppnats.

Exemplet med denna organisations arbete anser vi är passande för att illustrera de olika dimensionerna av ett rättighetsbaserat hjälparbete. Det handfasta arbetet liknar i mångt och mycket den typ av verksamhet som flertalet biståndsorganisationer bedriver i dag. Dessa insatser är direkta och konkreta, i detta fall i form av hjälp på plats med den hälsovård som människorna i området saknar. Men genom att även identifiera statens skyldigheter avseende hälsovården har organisationen med tiden blivit framgångsrik i sitt påverkansarbete gentemot media och makthavare – och inte minst i att informera den berörda målgruppen om vilka rättigheter som gäller. Detta arbete pressar myndigheter till agerande och stärker individen i dennes utsatthet.

## 2. Rätten till medborgarskap

### Sammanfattning

Den svenska organisationen B har under några års tid givit stöd till ett program för att minska missbruket av droger hos en etnisk minoritet i landet X. Missbruket har konsekvenser för individers hälsa och, i förlängningen, för individers och familjers ekonomiska situation. En noggrann analys har visat att missbrukets orsaker innefattar kränkningar av individers medborgerliga och politiska rättigheter varför denna fallstudie är ett bra exempel på hur situationen för olika rättigheter kan hänga samman och hur man genom en djupgående analys kan komma ett steg längre än att enbart arbeta med vad som vid en första anblick ser ut att vara målgruppens största problem.

Problemanalys: **Kränkningar av rätten till medborgarskap leder till drogmissbruk**

Drogproduktion och -missbruk har förekommit i stor omfattning och under mycket lång tid i området i fråga. Produktionen är en viktig inkomstkälla för många och missbruket kommer sig bland annat av en låg utbildningsnivå hos befolkningen, men även av att vissa får lön i form av droger eller använder droger för att klara av de hårda arbetsuppgifter många i gruppen tvingas acceptera (byggnadsarbete, prostitution etc.). Förutom de direkta hälsoeffekterna har missbruket inom gruppen lett till en snabb spridning av hiv/aids. När en familjemedlem är missbrukare kan en stor del av familjens inkomster komma att gå till droger, på bekostnad av barnens skolgång. Missbruk kan också leda till våld i hemmet, vilket framför allt drabbar kvinnor och barn.

*Denna fallstudie är baserad på en organisations verksamhet, men visst innehåll har lagts till av författarna av denna bok.*

För organisationen B har det med tiden framgått att det finns tydliga kopplingar mellan det pågående drogmissbruket och den etniska gruppens status i landet. Av gruppens närmare en miljon medlemmar innehar exempelvis bara en dryg tredjedel id-handlingar och medborgarskap i landet. Detta beror på att medlemmar i den etniska gruppen inte automatiskt erhåller medborgarskap, till skillnad från den etniska majoriteten. Detta bidrar kraftigt till ett utanförskap med försvårande omständigheter på många områden. Utan medborgarskap har man inte tillträde till högre utbildning och det kan till och med i många fall vara svårt att få även enklare arbeten. Man står dessutom utanför de sociala skyddssystemen såsom det allmänna sjukvårdssystemet.

I relationen mellan medborgarskap och droger har det också skapats ett ytterligare problem i och med statens försök att komma till rätta med drogproduktionen. Man har nämligen beslutat att de som har eller har haft samröre med droger inte får beviljas medborgarskap. Detta "straff" drabbar inte endast personen i fråga utan också dennes familj, i de fall då man är beroende av att en eller båda föräldrarna har tillträde till arbetsmarknaden. En annan form av kollektiv bestraffning är de hårda attityder mot den etniska gruppen som ofta avspeglas i media, där man inte drar sig för att utpeka hela gruppen som delaktig i drogindustrin, snarare än att peka ut enskilda individer. Vad som mindre ofta påtalas i dessa sammanhang är att de personer inom gruppen som ägnar sig åt droghandel är längst ner i droghandelns organisation och i många fall befinner sig i en fattig och marginaliserad grupp i samhället, medan de som verkar högre upp i organisationerna är personer utanför den etniska minoriteten och med god förankring i majoritetssamhället.

Möjligheten att förändra sin situation i stort är för den etniska gruppen liten. I och med bristen på medborgarskap kan man inte delta i val till olika beslutande församlingar och den låga utbildningsnivån



bidrar till att gruppen även i övrigt har en mycket svag ställning i de demokratiska beslutsprocesserna.

Kvinnor som tillhör den etniska gruppen har på många sätt sämre förutsättningar än män. Medan pojkar sätts i skola är det vanligt att flickor tvingas arbeta i hemmet. Detta gör att flickor och kvinnor får svårare att hitta avlönade arbeten och de löper därför större risk att hamna i prostitution, vilket i sin tur leder till en ökad risk för hiv/aids.

### **General Comment 13, CERD**

FN:s kommitté för avskaffandet av rasdiskriminering (CERD) presenterade i oktober 2004 en s.k. General Comment i syfte att klargöra innebörden av olika rättigheter och de skyldigheter som kommer därtill, samt vad som förväntas av tillämpningen på den nationella nivån. I punkterna 13-16 beskrivs vad som förväntas av stater i fråga om medborgarskap.

Kommittén för avskaffandet av rasdiskriminering rekommenderar stater att vidta följande åtgärder:

13. säkerställa att inte grupper av icke-medborgare utsätts för diskriminering i fråga om möjligheten att få medborgarskap och därvid särskilt uppmärksamma eventuella hinder för de som bor en längre tid eller permanent i landet
14. medge att när medborgarskap förnekas på grund av ras, färg, börd eller nationell eller etnisk härkomst, då är detta ett brott mot staters skyldighet att på ett icke-diskriminerande sätt tillförsäkra människor rätten till en nationalitet
15. ta hänsyn till att förnekandet av medborgarskap i vissa fall kan skapa nackdelar när det gäller tillgång till arbetsmarknaden och sociala förmåner
16. minska statslösheten, särskilt för barn, exempelvis genom att uppmuntra föräldrarna att ansöka om medborgarskap å deras vägnar samt genom att tillåta att medborgarskap överförs från förälder till barn



### Diskriminering

ICCPR art 2, ICESCR art 2 & 3  
CERD art 5, CEDEW art 12 & 14  
CRC art 2, ACHR art 1, ACHPR art 2  
ACRWC art 3, ECHR art 14

### Kränkningar av rätten till mat/försörjning

ICESCR art 11  
ACHR TP-ESK art 12

### Kränkningar av rätten till medborgarskap

ICCPR art 24  
CRC art 7

### Kränkningar av rätten till utbildning

UDHR art 26  
ICESCR art 13 & 14  
CRC art 28  
ACHR TP-ESK art 13  
ACHPR art 17  
ACRWC art 16

### Våld mot kvinnor och barn

ICCPR art 24  
CRC art 19 Belém  
ACRWC art 16

### Kränkningar av rätten till hälsa

UDHR art 26  
ICESCR art 12  
CRC art 24  
CWM art 43 & 45  
ACHR TP - ESK art 10  
ACHPR art 16  
ACRWC art 14  
ESC art 11

### Kränkningar av rätten till utbildning

UDHR art 26  
ICESCR art 13 & 14  
CRC art 28  
ACHR TP-ESK art 13  
ACHPR art 17  
ACRWC art 16

### Kränkningar av rätten till arbete

ICESCR art 6  
ESC art 1  
ACHPR art 15

Människorättskränkningar som ökar risken för drogmissbruk

Fallstudie 2

Människorättskränkningar som blivit en följd av drogmissbruket

Rättigheter som kan främjas eller kränkas under genomförandet av projektet i fallstudien

### Rätten att delta

UDHR art 21  
ICCPR art 25  
ACHR art 23  
ACHPR art 13

### Rätten till information

ICCPR art 19  
CRC art 16  
ACHR art 13  
ACHPR art 9  
ECHR art 10

### Rätten att inte bli utsatt för diskriminering

ICCPR art 2  
ICESCR art 2 & 3  
CERD art 5  
CEDAW art 12 & 14  
CRC art 2, ACHR art 1  
ACHPR art 2  
ACRWC art 3  
ECHR art 14

### Rätten till privatliv

UDHR art 12  
ICCPR art 17  
CRC art 16, ACHR art 11  
ACRWC art 10  
ECHR art 8

Det är vanligare att män söker medborgarskap än att kvinnor gör det, eftersom det inte anses lika viktigt för kvinnor. Detta beror på att traditionellt kvinnliga sysslor – jordbruk och arbete i hemmet – inte kräver id-handlingar, men det leder också till att det blir svårt för kvinnor att få andra arbeten, även om det skulle behövas, samt till att de står utanför andra system som är avhängiga medborgarskap.

## Aktiviteterna

Givetvis är "vanligt" drogförebyggande och missbruksstävande arbete relevant i en situation som denna. Eftersom den gjorda analysen visat på politiska förhållanden i samhället vilka påverkar den etniska minoritetens förutsättningar, har organisationen B dock valt att också genom stöd till lokala organisationer påverka dessa förhållanden. Detta görs på lokal, nationell och internationell nivå samtidigt som organisationen B verkar "utifrån", genom påverkansarbete på sin svenska hemmaplan.

**Lokalt arbete:** På den lokala nivån handlar arbetet (vid sidan av social, drogförebyggande verksamhet) om att utbilda människor i mänskliga rättigheter dvs. att påvisa det ansvar staten har exempelvis när det gäller medborgarskap och hälsa. Man kan givetvis förutsätta att relationen mellan avsaknad av medborgarskap och dåliga levnadsvillkor är känd sedan tidigare, men det är troligt att kunskapen är låg i fråga om statens internationella åtaganden och vilka möjligheter dessa skapar.

Det är dessvärre inte ovanligt att ett land har bra lagstiftning men att den inte tillämpas av myndigheter och att kränkningar av mänskliga rättigheter således beror mer på bristande förmåga till implementering än på avsaknad av ett bra regelverk. Utbildning i mänskliga rättigheter på lokal nivå ges därför inte enbart till de som drabbas av

*Figuren till vänster som gäller det beskrivna fallet, är inte uttömmande, dvs. det kan finnas fler rättigheter, konventioner och artiklar än de som nämns här som är relevanta för fallstudien.*

dessa kränkningar, utan också till myndighetspersoner av olika slag. Arbetet på lokal och nationell nivå genomförs huvudsakligen av den svenska organisationens lokala partnerorganisation.

**Nationellt arbete:** Den lokala organisationen verkar för en ny medborgarskapslagstiftning och nya policies. Arbetet går bland annat ut på opinionsbildande verksamhet, lobbyverksamhet och utbildning. Ifall landets lagar hade gjort det möjligt, skulle man också ha försökt få domstolar att ta upp enskilda fall.

**Internationellt arbete:** Eftersom landet har tillträtt flera relevanta konventioner har den lokala organisationen valt att skriva parallellrapporter tillsammans med andra lokala organisationer. Man har också uppmärksammat FN:s särskilda rapportörer, bland annat rapportören för rätten till hälsa, på situationen för den etniska gruppen.

**I Sverige:** Hur mycket man kan göra i Sverige för att främja utvecklingen för den etniska gruppen beror bland annat på vilka relationer Sverige har med landet i fråga. Ju fler kontaktytor staterna emellan, desto fler möjligheter för en svensk organisation att verka för att svenska myndigheter i olika sammanhang ska lyfta frågan om situationen för de mänskliga rättigheterna i landet. I just detta fall är relationerna få, varför den svenska organisationen inte kan göra särskilt mycket. Man ser dock till att utrikesdepartementet och Sida har uppdaterad information om situationen och arrangerar regelbundet seminarier i Sverige för att skapa uppmärksamhet i frågan.

### 3. Hiv/aids och mänskliga rättigheter

#### Sammanfattning

För de flesta som arbetar med utvecklingsarbete har hiv/aids blivit en faktor som det inte går att bortse från i planeringen och utförandet av ett projekt. Förutom de förändringar på samhällsnivå som hiv/aids-pandemin orsakar, leder det ofta till stigmatisering av individer och grupper och att drabbade personers rättigheter kränks. Denna fallstudie visar hur spridningen av hiv/aids kan komma att påverka själva utförandet av ett utvecklingsarbete och vilket stöd vi som svensk organisation kan ge – inte bara i planeringen av projektets innehåll och utförande, utan även på det organisatoriska planet och genom intern utbildning i mänskliga rättigheter och hiv/aids. Exemplet handlar om i vilka avseenden utförandet av ett antal landsbygdsutvecklingsprojekt i det afrikanska landet Y berörs av den utbredda spridningen av hiv/aids och av hur involverade aktörer, i detta fall en i projektet mycket drivande kvinna, drabbas av hiv. Projekten får stöd av en svensk folkrörelsebaserad organisation som samverkar med ett tiotal organisationer på plats – ett tänkbart scenario för många utvecklingsarbeten med andra ord, oavsett vilket som är projektets fokus.

Problemanalysen: **Brist på kunskap om hiv/aids leder till kränkningar av de mänskliga rättigheterna och social isolering.**

Ett tiotal s.k. *Community-Based Organisations* i det afrikanska landet Y samverkar med stöd från och i samarbete med den svenska organisationen kring ett antal landsbygdsutvecklingsprojekt. Dessa syftar framför allt till att stärka kvinnorna i samhällena, vilket huvudsakligen görs genom stöd till jordbruk och en rad andra inkomstgenereran-

de aktiviteter. Familjernas överlevnad är ofta beroende av kvinnornas inkomster eftersom männen i stor utsträckning är frånvarande på grund av exempelvis arbete långt från hemorten; deras bidrag till familjeförsörjningen är ofta mycket oregelbundna eller uteblir rentav.

De lokala organisationerna verkar genom en arbetsgrupp där olika förslag behandlas och beslut fattas om verksamheten och gemensamma aktiviteter. Denna arbetsgrupp, eller koalition av organisationer, bedriver även påverkansarbete gentemot de statliga och kommunala myndigheterna i syfte att förbättra tillgången på utbildning och hälsovård. Staten har under de senaste tio åren gjort vissa särskilda satsningar på att upprätta skolor och även lokala hälsocenter runtom i landet; men det är fortfarande vanligt att exempelvis flickor stannar hemma för att arbeta, liksom att hälsovårdsinsatserna inte kommer de mest marginaliserade grupperna till godo. Arbetsgruppen är därtill verksam i ett regionalt forum som träffas två gånger om året, inom vilket erfarenheter utbyts med olika aktörer i grannländerna.

En av de mer drivande aktörerna inom såväl den nationella koalitionen som det regionala forumet får diagnosen att hon har drabbats av hiv; ett besked som på flera plan leder till att kvinnans grundläggande mänskliga rättigheter kränks och att hon utestängs från olika delar av samhället.

I byn där kvinnan och hennes familj bor och arbetar utesluts hon, hennes man och deras barn i en rad sammanhang i takt med att ryktet sprids om att alla i familjen är hiv-positiva. Kvinnans make som arbetar som lärare i byskolan avskedas. Det äldsta barnet slutar i skolan och får stanna hemma och sköta hushållet i stället. De andra barnen bidrar till familjens inkomster genom att sälja grönsaker och cassava på markanden och att sy kläder, vilket ett par år tidigare blev

möjligt tack vare ett mikrolån för att införskaffa en symaskin. Men successivt, och som en konsekvens av hur omgivningen systematiskt undviker och diskriminerar hiv/aids-drabbade personer, sviker också kunderna.

**Hur, i denna kontext, kränks de mänskliga rättigheterna?** Kvinnan som får diagnosen att hon är hiv-positiv ser inte enbart sig och sin familj utestängas på flera olika nivåer i samhället, utan fråntas även sitt engagemang och arbete i såväl den lokala organisationen som det regionala nätverket. Då även maken mister sitt arbete har de båda förnekats åtnjutandet den rättighet som handlar om arbete och rätt till försörjning – i det här fallet en utveckling som dessutom går helt stick i stäv med just detta utvecklingsprojekts syfte. Barnen fråntas möjligheten att gå i skola och därmed åtnjutandet av deras grundläggande rätt till utbildning. Inte heller förses familjen med information om vilken behandling som de bör ha tillgång till. En möjlig utveckling kan även vara att en person som drabbats av hiv förlorar sin bostad och sammantaget leder kränkningarna av dessa rättigheter till fullkomlig stigmatisering; även om rättigheterna finns att tillgå i form av skolor, hälsovård, bostäder och information kommer de inte dem som mest behöver detta till nytta.

**Hur kan den lokala organisationen motverka att dessa kränkningar sker?** Genom ökad kunskap om hiv/aids och inte minst om alla människors grundläggande rättigheter kan organisationen både arbeta mer framgångsrikt i ett preventivt syfte liksom hindra att dess medarbare exkluderas inom verksamheten och på olika nivåer i samhället. Genom bättre information och kunskap minskar oron inför hiv/aids och det som ytterst handlar om samhällseliga normer påverkas positivt

– fientligheten minskar troligtvis avsevärt. Om nu strävan är att uppnå ett utvecklingssamarbete som utgår från ett rättighetsperspektiv är det också viktigt att börja inifrån; aktiviteterna syftar till att stärka kvinnorna i samhället, men nås alla kvinnor av insatserna och hur ser det ut med medvetenheten gällande olika diskrimineringsgrunder inom organisationen?

Tidigare i boken har vi exemplifierat den intersektionella diskrimineringen med att man i arbetet med att främja som i detta fall kvinnors rättigheter riskerar att bli exkluderande om man inte får tillstånd insatser som särskilt tar hänsyn till de mest sårbara grupperna (hiv/aids-drabbade, hbt-personer, personer tillhörande en etnisk eller religiös minoritet, änkor etc.). Det här bör således även återspeglas inom de organisationer (den svenska såväl som den lokala) som står bakom aktiviteterna.

Vad bör vi som svensk organisation tänka på i ett utvecklingssamarbete där hiv/aids är en väsentlig faktor i problemanalysen? För att framgångsrikt motverka stigmatisering av de som drabbats av hiv/aids bör man vara uppmärksam på i vilken mån det finns en medvetenhet om denna problematik hos samarbetsorganisationen i Syd. Är den låg eller obefintlig har vi ett ansvar att exempelvis utbilda oss själva och om det behövs föra kunskapen vidare till vår samarbetsorganisationen. När vi uppmuntrar till att utgå från ett rättighetsperspektiv är det viktigt att vi tydliggör kopplingen, för oss själva såväl som vår samarbetsorganisation, mellan de mänskliga rättigheterna och spridningen av hiv/aids – ett på det hela taget viktigt perspektiv att inkludera i problemanalysen.

Projektet som vi stöder kan vara väl fungerande både när det kommer till planerade aktiviteter och den organisatoriska strukturen.



Det tar i problemanalysen hänsyn till de mänskliga rättigheterna (i ett kvinnoorienterat projekt med stöd i bland annat CEDAW, kanske även genom aktiviteter som parallellrapportering) och det finns en genusstrategi – men med bristande kunskap om hiv/aids och hur detta hänger samman med de mänskliga rättigheterna riskerar projektet att trots höga ambitioner misslyckas och till och med, som i detta fall, slå mot de egna medarbetarna och skapa nya, egna kränkningar av mänskliga rättigheter.

*Hiv/aids-arbetet på den internationella nivån sker tvärsektionellt och FN samordnar alla sina organisationers arbete med hiv/aids-frågor inom ramarna för UNAIDS (se referenssamlingen). Arbetet mot hiv/aids relaterar till såväl de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna som de medborgerliga och politiska.*

# Arbetsuppgifter

## Allmänna förklaringen:

ICESCR: ICCPR:

*ex. Artikel 3 Rätten till liv, frihet och säkerhet*    ---    *art 6-9*

Artikel 2    \_\_\_\_\_    \_\_\_\_\_    \_\_\_\_\_

Artikel 4    \_\_\_\_\_    \_\_\_\_\_    \_\_\_\_\_

Artikel 10    \_\_\_\_\_    \_\_\_\_\_    \_\_\_\_\_

Artikel 13    \_\_\_\_\_    \_\_\_\_\_    \_\_\_\_\_

Artikel 17    \_\_\_\_\_    \_\_\_\_\_    \_\_\_\_\_

Artikel 19    \_\_\_\_\_    \_\_\_\_\_    \_\_\_\_\_

Artikel 21    \_\_\_\_\_    \_\_\_\_\_    \_\_\_\_\_

Artikel 26    \_\_\_\_\_    \_\_\_\_\_    \_\_\_\_\_

Artikel 27    \_\_\_\_\_    \_\_\_\_\_    \_\_\_\_\_

## Uppgift 1.

Vilka är de rättigheter som tas upp i de olika artiklarna av den allmänna förklaringen?

Fyll i dessa och försök sedan finna motsvarande artikel eller artiklar i konventionen för de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna, samt i konventionen för de medborgerliga och politiska rättigheterna.

## Uppgift 2.

Sortera in exemplen nedan i triangelns boxar samt leta fram de relevanta artiklarna i allmänna förklaringen för de mänskliga rättigheterna.



### Allmänna förklaringen

art.....

art.....

art.....

art.....

art.....

art.....

art.....

art.....

art.....

### Exempel:

- A. En regering lägger hela hälsobudgeten på sjukvård i landets norra del, men ingenting i söder.
- B. En rebellgrupp tillfångatar under en räd flera kvinnor till slaveri.
- C. Ett lands regering inför reseförbud vilket gör det svårt för invånarna i en viss region att delta i parlamentsvalet.
- D. För att försvaga oppositionen förgiftas vattnet i en by med följd att all boskap och alla grödor dör och befolkningen drabbas av svält.
- E. Man måste tillhöra den etniska majoritetsgruppen för att få statliga anställningar.
- F. En polis låter en gripen person sitta i häkte två dagar utan vare sig mat eller vatten.
- G. En stat gör katolicismen till landets officiella religion och förbjuder islam.
- H. För att möjliggöra ett vägbygge tvingas 100 familjer lämna sina bostäder utan ersättning.
- I. Fackligt engagerade får sparken.

Alla individer i målgruppen nås av insatserna. Den definierade målgruppen analyseras i sin helhet och utifrån de olika perspektiven som utgår från principen om icke-diskriminering.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

Utifrån den analys som ett rättighetsperspektiv innebär stärks målgruppen som individer och får bättre möjligheter att förbättra sin situation. De mänskliga rättigheterna ligger till grund för målsättning, formulering av syfte, val av metoder och den slutliga utvärderingen.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

Genom de åtaganden som en stat har ingått genom att tillträda olika människorättsfördrag kan den ställas till svars för att en viss grupp i samhället inte åtnjuter sina rättigheter. Staten är skyldig att tillgodose alla människors lika rättigheter.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

### Uppgift 3.

Hur återspeglas de principer som rättighetsperspektivet stödjer sig på i din organisations verksamhet?

Välj på skalan det du upplever som gällande och diskutera på vilka sätt dessa principer skulle kunna bli mer synbara och vägledande i verksamhetens planering och genomförande.

#### Uppgift 4.

Läs denna text som är en kortfattad landbeskrivning och resonera dig fram till vilka kränkningar av de mänskliga rättigheterna som sker, samt i vilka människorättsdokument det finns stöd för att hävda detta.

I landet x utsätts fångslade personer systematiskt för fysiska och psykiska övergrepp, även från fångvaktarnas sida. Tiden för deras fängelsestraff är ofta obestämd. Barn och ungdomar på ungdomsanstalterna lever under eländiga förhållanden och utsätts även de för misshandel och sexuella övergrepp. Gästarbetare är särskilt sårbara i sin situation vilket ofta utnyttjas av polis.

Denna typ av övergrepp var uppenbar vid en incident under ett toppmöte då polisen drabbade samman med de demonstranter som hade samlats i området. Polisen gjorde lite senare en räd och arresterade då folk som satt i parker, promenerade på gatan eller fick vård i något av Röda Korsets tält. Polisen misshandlade flera och arresterade över femtio personer som sedan hölls i slutet förvar i över två dygn. Under dessa två dygn nekades många juridisk hjälp och utsattes även för misshandel. Flera av de intagna har vittnat om att de under hot och genom andra övergrepp tvingades signera falska bekännelser.

Arbetare som tar initiativ till facklig verksamhet riskerar att förlora sitt jobb och skyddas sällan av staten vad gäller repressalier av olika slag. Tiotusentals av landets barn har inte kunnat gå till skolan under de långa perioder då deras familjer flyttar runt dit arbetstillfällena finns. Trots att staten har upprättat program för att barn till familjer som arbetar inom jordbruken ska kunna gå i skolan, väljer många föräldrar hellre att låta barnen arbeta på fälten. Misslyckandet när det gäller att instifta lagar mot barnarbete underlättar detta val.

*Denna uppgift kan också, beroende på vilken tid som har avsatts, begränsas till att utgå endast från den allmänna förklaringen.*

1. När tillträdde Sverige Konventionen för barnets rättigheter?
2. Hur många stater har undertecknat Interamerikanska konventionen om våld mot kvinnor?
3. När trädde Afrikanska stadgan för barnets rättigheter och välfärd i kraft?
4. Finns någon domare från Sverige i Europadomstolen för mänskliga rättigheter?
5. När skrev Kommittén för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter senast kommentarer (Concluding observations) på en rapport från Sverige?
6. Vilka av de sju internationella "kärnkonventionerna" för mänskliga rättigheter har tillträtts av Bangladesh?
7. Har Rasdiskrimineringskommittén någon medlem som är medborgare i ett nordiskt land?
8. Hur många gånger har Kambodja rapporterat till Tortyrkommittén?
9. Inom det Interamerikanska systemet finns en särskild rapportör för rätten till yttrandefrihet – vad heter han?
10. Hur många "Special Mechanisms" finns knutna till den Afrikanska kommissionen för mänskliga och folkens rättigheter?

## Uppgift 5.

En mycket stor del av den information som är relevant när man arbetar med mänskliga rättigheter finns numera tillgänglig på Internet. Man lär sig mycket på att se sig omkring på olika organisationers webbplatser. Här kommer några förslag på arbetsuppgifter för den som vill ha hjälp att komma igång.

## Uppgift 6.

Tänk dig att du ska planera för ett hälsoprojekt. Det ska byggas ett antal läkarstationer i ett område där hälso- och sjukvården är gravt eftersatt på grund av landets fattigdom. Vad behöver du ta hänsyn till för att vara säker på att projektet främjar de mänskliga rättigheterna? Vilka frågor måste du ställa? Gör en lista med hänvisningar till relevanta artiklar i konventioner eller i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna.

*Denna uppgift passar bäst för gruppdiskussioner och något facit kan inte ges här, eftersom det skulle bli alltför omfattande.*

## Kommentarer till arbetsuppgifterna

Här följer kommentarer till några av uppgifterna. Det är inte att ses som ett fullständigt facit, på uppgift 4 kan exempelvis betydligt fler konventioner och artiklar vara relevanta.

### Uppgift 2

Personlig säkerhet: B (art 4), D (art 3), F (art 5)

Ekonomiska, sociala och kulturella: A (art 25 + art 2), H (art 25), I (art 23)

Medborgerliga och politiska: C (art 21), E (art 21), G (art 18)

### Uppgift 4

*fängslade personer utsätts systematiskt för fysiska och psykiska övergrepp, även från fångvaktarnas sida.*

UDHR art 5, ICCPR art 7, CAT

*Tiden för deras fängelsestraff är ofta obestämd.*

UDHR art 10, ICCPR art 9

*Barn och ungdomar på ungdomsanstalterna lever under eländiga förhållanden och utsätts även de för misshandel och sexuella övergrepp*

UDHR art 5, ICCPR art 7, CRC art 37, CAT

*Gästarbetare är särskilt sårbara i sin situation vilket ofta utnyttjas av polis*

UDHR art 2, ICCPR art 2, CMW art 16

*polisen drabbade samman med de demonstranter*

UDHR art 19, 20, ICCPR art 19, 20

*Polisen gjorde lite senare en räd och arresterade då folk*

UDHR art 9, ICCPR art 9



*Polisen misshandlade flera*

UDHR art 5, ICCPR art 7

*och arresterade över femtio som sedan hölls i slutet förvar i över två dygn*

UDHR art 9, ICCPR art 9

*Under dessa två dygn nekades många juridisk hjälp*

UDHR art 10, ICCPR art 9

*och utsattes även för misshandel.*

UDHR art 5, ICCPR art 7

*Flera av de intagna har vittnat om att de under hot och genom andra övergrepp tvingades signera falska bekännelser.*

UDHR art 5, ICCPR art 7

*Arbetare som tar initiativ till facklig verksamhet riskerar att förlora sitt jobb*

UDHR art 23, ICCPR art 22

*Tiotusentals av landets barn har inte kunnat gå till skolan*

UDHR art 26, ICESCR art 13, CRC art 28

*Misslyckandet när det gäller att instifta lagar mot barnarbete underlättar detta val.*

CRC art 32

### Uppgift 5

- |                                |                            |
|--------------------------------|----------------------------|
| 1. 29 juni 1990                | 6. alla utom CMW           |
| 2. 26                          | 7. Morten Kjaerum, Danmark |
| 3. 29 november 1999            | 8. tre                     |
| 4. Ja, Elisabet Fura-Sandström | 9. Eduardo Bertoni         |
| 5. 30 november 2001            | 10. sex                    |

Referenssamling

Vi har valt att i denna förteckning hänvisa till användbara webbplatser för vidare fördjupning, referenser och uppslag för hur projekt kan utformas utifrån ett rättighetsperspektiv. Många internationella organisationer, såsom Amnesty International och Human Rights Watch, arbetar exempelvis fram land- och temaspecifika rapporter som kan tjäna som underlag i analysen av människorätts-situationen i ett land. En mer utförlig länksamling finner du bland annat på [www.mrforum.se](http://www.mrforum.se).

#### **International Legal Search Engine**

[www.whatconvention.org](http://www.whatconvention.org)

En databas med sökmotor som utifrån ett visst land, tema eller rättighet tar fram relevanta konventioner och konventionsartiklar.

### Internationella enskilda organisationer

#### **Amnesty International** [www.amnesty.org](http://www.amnesty.org)

svenska sektionen: [www.amnesty.se](http://www.amnesty.se)

Amnesty International är en världsomspännande organisation som arbetar för mänskliga rättigheter. Arbetet grundas på noggranna utredningar om brott mot dessa rättigheter och på de internationella konventioner som reglerar rättigheterna.

#### **Care International** [www.care.org](http://www.care.org)

En internationellt verksam organisation som har kommit långt i arbetet med att utveckla metodmaterial för rättighetsbaserat utvecklingssamarbete. Även till denna metodbok har flera övningar inspirerats av Cares material.

#### **Fian International** [www.fian.org](http://www.fian.org)

En internationell organisation som arbetar för allas rätt till mat, en rättighet som skyddas av den internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Organisationen består av medlemmar i över 60 länder.

#### **Human Rights Watch** [www.hrw.org](http://www.hrw.org)

Human Rights Watch har verkat för de mänskliga rättigheterna sedan 1978 och sammanställer landrapporter och analyser.

#### **COHRE** (Centre of housing rights and evictions)

[www.cohre.org](http://www.cohre.org)

COHRE arbetar med att främja och skydda varje individs rätt till en bostad. Detta gör organisationen utifrån ett tydligt rättighetsperspektiv och på dess webbplats finns användbar information för organisationer som arbetar med dessa och andra sociala frågor.

### Internationella organisationer

#### **FN:s Högkommissarie för mänskliga rättigheter** [www.ohchr.org](http://www.ohchr.org)

Högkommissarien är den främsta personen inom FN med ansvar för mänskliga rättigheter och är ansvarig inför FN:s generalsekreterare. På Högkommissariens hemsida finns länkar till de olika kommittéerna, bestående av oberoende experter, liksom till andra människorättsorgan.

#### **ILO** [www.ilo.org](http://www.ilo.org)

Internationella arbetsorganisationen har hittills ta-

git fram ca 200 konventioner som rör bland annat föreningsfrihet, tvångsarbete, diskriminering och eliminering av barnarbete.

#### **FN:s kvinnofond (UNIFEM)**

[www.unifem.org](http://www.unifem.org)

UNIFEM arbetar med att främja kvinnors mänskliga rättigheter och jämställdhet. Fokuserar framför allt på fyra strategiska områden: minska kvinnors fattigdom, motarbeta våldet mot kvinnor, stoppa spridningen av hiv/aids bland kvinnor och flickor samt arbeta för jämställdhet i demokratiska samhällen.

#### **FN:s samlade program för hiv/aids-insatser (UNAIDS)** [www.unaids.org](http://www.unaids.org)

Har som huvuduppgift att samordna FN-systemets insatser på hiv/aids-området och ska fungera som en global plattform i hiv/aids-bekämpningen.

#### **FN:s barnfond (UNICEF)** [www.unicef.org](http://www.unicef.org)

UNICEF arbetar för barns rättigheter och baserar sina program på FN:s barnkonvention och Kvinnokonventionen.

#### **FN:s utvecklingsprogram (UNDP)**

[www.undp.org](http://www.undp.org)

UNDP arbetar med frågor som rör fattigdomsbekämpning, förebyggande av konflikter, informations- och kommunikationsteknologi, energi och miljö samt hiv/aids.

#### **FN:s livsmedels- och jordbruksorganisation (FAO)** [www.fao.org](http://www.fao.org)

FAO bildades 1945 för att bidra till högre nä-

ringsstandard och bättre jordbruksavkastning i världen. På senare tid har FAO även börjat arbeta rättighetsbaserat och har bland annat antagit riktlinjer för rätten till mat.

#### **UN Enable**

[www.un.org/esa/socdev/enable/rights/humanrights](http://www.un.org/esa/socdev/enable/rights/humanrights)

En sektion på FN:s webbplats med användbara fakta vad det gäller mänskliga rättigheter och funktionshinder.

#### **Världshälsoorganisationen (WHO)**

[www.who.org](http://www.who.org)

WHO:s uppgift är att bidra till att allt fler människor kan leva ett friskt och aktivt liv. Detta sker bl.a. genom vaccinationskampanjer för att utrota eller minska förekomsten av epidemiska sjukdomar.

### Regionala institutioner

#### **Europarådet** [www.coe.int](http://www.coe.int)

Europarådet är en mellanstatlig europeisk samarbetsorganisation som bl.a. står bakom den Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

#### **Europadomstolen** [www.echr.coe.int](http://www.echr.coe.int)

Europadomstolen avgör fall som rör Europakonventionen. Domstolen kan ta emot klagomål från enskilda personer, enskilda organisationer eller grupper av enskilda som anser att deras fri- och rättigheter enligt konventionen eller något av tilläggsprotokollen blivit kränkta.

### **EU:s representant för mänskliga rättigheter** [ue.eu.int/human-rights](http://ue.eu.int/human-rights)

I början av 2005 inrättades en representant för mänskliga rättigheter inom EU, placerad hos Europeiska rådets generalsekreterare och höge representant för den gemensamma utrikes- och säkerhetspolitiken.

### **Afrikanska kommissionen** [www.achpr.org](http://www.achpr.org)

Den afrikanska kommissionen för mänskliga och folkens rättigheter inrättades 1986 efter beslut av Afrikanska enhetsorganisationen (OAU). Kommissionen ska säkerställa främjandet och skyddet av människans och folkens rättigheter på den afrikanska kontinenten.

### **Interamerikanska kommissionen**

[www.cidh.oas.org](http://www.cidh.oas.org)

Interamerikanska kommissionen för de mänskliga rättigheterna inrättades av OAS 1959. Kommissionen representerar alla medlemsstater i OAS och verkar på många olika sätt för att skydda och främja de mänskliga rättigheterna.

### **Interamerikanska domstolen**

[www.corteidh.or.cr](http://www.corteidh.or.cr)

I juni 1979 upprättades den interamerikanska domstolen för de mänskliga rättigheterna med permanent säte i San José, Costa Rica. Dess huvuduppgift är att övervaka tillämpningen av den amerikanska konventionen om de mänskliga rättigheterna.

### **OSSE** [www.ocse.org](http://www.ocse.org)

Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa (OSSE) har 55 medlemsländer och deltagande stater från Centralasien, Europa och Nordamerika. Organisationen behandlar frågor som vapenkontroll, förtroende- och säkerhetsbyggande åtgärder, mänskliga rättigheter, demokratisering och valövervakning.

## Straffrättsliga institutioner

### **Internationella brottmålsdomstolen (ICC)**

[www.icc-cpi.int](http://www.icc-cpi.int)

År 2002 uppfylldes kravet på 60 godkännande länder och stadgan om ICC trädde i kraft. Domstolen har befogenhet att döma förövare av de grävsta brotten i världen: folkmord, andra brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser.

## LÄSTIPS!

*Lika i värde och rättigheter* (Norstedts Juridik 2005)  
av Kristina Hedlund Thulin

*Allas rätt och lika värde* (Studentlitteratur, 2005)  
av Göran Gunner och Elena Namli (red.)

*Gör kön till en fråga om makt* (Forum Syd, 2005)  
av Annika Holmberg

**Den internationella tribunalen för f.d. Jugoslavien** [www.un.org/icty](http://www.un.org/icty)

Tribunalen ska enligt sitt mandat väcka åtal och döma fyra olika brott; grova brott mot 1949 års Genève-konvention, brott mot krigets lagar eller sedvänja, folkmord och brott mot mänskligheten. Endast individer kan åtalas och brotten ska ha begåtts i f.d. Jugoslavien efter 1991.

**Den internationella tribunalen för Rwanda**

[www.icttr.org](http://www.icttr.org)

Krigsribunalen inrättades för att åtala de personer som var ansvariga för folkmord och andra allvarliga kränkningar av internationell humanitär rätt begångna i Rwanda mellan 1 januari 1994 och 21 december 1994.

**Specialdomstolen för Sierra Leone**

[www.sc-sl.org](http://www.sc-sl.org)

Domstolen ska kunna döma de främst ansvariga för brott mot den humanitära rätten samt för brott mot viss nationell rätt begångna i Sierra Leone sedan den 30 november 1996.













# i rätt riktning

- Ett utbildningsmaterial  
framtaget av Fonden för mänskliga rättigheter och Diakonia

Det ställs allt högre krav på att de som arbetar med bistånd och annat utvecklingssamarbete ska ta hänsyn till de mänskliga rättigheterna. Detta utbildningsmaterial är skrivet för alla som arbetar med utvecklingssamarbete inom svenska enskilda organisationer och som vill veta mer om hur man kan göra praktiska kopplingar mellan de mänskliga rättigheterna och den egna verksamheten.

Materialet ger kortfattad information om vad begreppet mänskliga rättigheter innebär, om vad det kan betyda för de organisationer inom vilka vi verkar och för de som mottager vårt stöd, samt om vilka instrument som finns till hands och hur de kan användas. Det innehåller fallstudier och flera arbetsuppgifter och är avsett såväl för studier och diskussioner i grupp som för enskilt arbete.

Fonden för mänskliga rättigheter  
tel 08-54 54 99 70  
[www.humanrights.se](http://www.humanrights.se)

ISBN 91-976183-0-6  
978-91-976183-0-4